

ЦЕРКВА І НАРІД

1937

ч. 1-2

З М І С Т

Архипастирське Різдвяне й Новорічне привітання	1
Володимир Самійленко. Святий вечір	5
— Велика тайна	6
К. Фофанов. Різдво	8
Л. К. В святий вечір	8
Михайло Кобрин. Про Святе Письмо, або Біблію	12
Д-р. Є. Сакович. Час народження й смерти Христа	17
Свящ. Николай Малюжинський. Шлюб	22
К. М. На теми з проблем православ'я	27
Свящ. Михайл Тарнавський. Парафіяльна місія	36
Леонид Маслов. Церква в Машові	38
Остап Бужанин. Блудний шлях	41
В. К. Віроісповідний та національний склад населення північно-східних земель Польщі	46
Візитаційна подорож Високопреосвященішого Алексія, Архієпископа Волинського	51
О ф і ц і й н и й в і д д і л:	
а) Про утримання в належному стані парафіяльних кладовищ	55
б) В справі належного провадження метричних актів	57
с) Про порядок записування дітей, народжених у відсутности мужа	59
д) Нагороди	59
е) Адміністративні переміни	60
ф) Хиротонії	61
Х р о н і к а	61
Н а м п и ш у т ь	66

Церква і Нарід

ДВОТИЖНЕВИК, ПРИСВЯЧЕНИЙ ЦЕРКОВНИМ
І ЦЕРКОВНО-ГРОМАДСЬКИМ СПРАВАМ.

Рік III.

Кременець, 1—15 січня 1937 р.

Ч. 1—2.

Архипастирське Різдвяне й Новорічне привітання.

Смирений АЛЕКСІЙ,

з Божої ласки Архієпископ Волинський і Кременецький.

Ще раз судив нам Господь стати перед порогом Нового Року й Святами Народження Спаса нашого та сердечно вітати нашу улюблену паству Волинську... На цей раз наше привітання роздається при тяжких обставинах існування світа, коли все не певне в ньому, коли вже наступний рік може статися роковим в житті народів. Всім бо ж відомо, яке напруження огорнуло весь світ. Думається, що в життю його не було ще таких тривожних хвиль, які переживає сучасне людство, бо досі не було ще і таких засобів до знищення людей, якими розполагає сучасна людність. Але це не значить, що і привітання наше повинно бути сумним, наповненим страху й безнадійности. Ні, далеко ні, бо смеркання нашого світу не в силі відняти або зменшити значіння і радости наших Свят, бо ніякі сумні обставини не можуть припинити найкращих новорічних привітань. Навпаки,—чим темніше на світі, тим світліша в свята наша християнська радість, тим значніші й потрібніші новорічні побажання.

Що б не переживав світ, а ми готовимось зустрічати грядущого з небес, бо нині „раждається Бог на землі за благоутробіє, рабій образ Себѣ Самому обложив, яко да от работы исхитит чуждаго“, бо нині „Вифлеем приймає Божу митрополію і отверзає нам Едем“, утрачений Праотцем, бо нині „пеленами повивается і в яслях полагается Предвѣчный Бог“.

Нехай лютує світ, що забуває Христа і Його заповіді; нехай піднімає в наші дні свій голос „безумен муж, иже рече: нѣсть Бог, и неистовством исполнился, христоубійством недугует; разума же дерзостію отпаде, ко убіенію младенец всего себе вооружи и землю осквернив кровью“,— а ми будемо славити Рожденного, бо Він „прозябшую в раи пресѣче клятву“, бо нині „Христос раждается—прежде падшій возставити образ“ і „отпадша (чоловіка) божественныя жизни паки обновляет Мудрый Содѣтель, плоть приим от Дѣвы, яд очисти зміевы глави“. Будемо

славити Роженого, бо через Його народження „просвѣщается словесное все естество сіяніем познанія совершеннаго и нетлѣнія сподобляется“, а „сущіи во тмѣ и стѣни обрѣтохом истину“, бо „Рождейся человекское естество напои нетлѣніем и струю источи безсмертія“.

Коли „вохви дивляхуся, зряще Бога во плоти, пастыріе же зываху: слава Единому Богу“, то нам тим більш треба від землі возноситися, бо добре знаємо, що „мір сочета с невестественными существы Своим плотским пришествіем Владыка и божественны Рождеством земныя з небесными совокупил есть“. „Небо и земля днесь совокупишася, рожджуся Христу: днесь Бог на землю прииде, и человек на небеса възиде, ибо Полный (Бог) нынѣ истощается, да земныя небесны сотворит, вышній мір хотя исполнити“.

Отож, радости нашої празничної ніхто і ніщо не може відняти від нас, і ми „лѣности сон от нас отложим и душевным бодрством Раждающагося Христа срящим“, бо „Христос благо-разумным бодрствовать заповѣдает, себо приходит родитися“. Нині, коли прийшов до нас Господь, „лесть премѣняя в вѣру боголѣпну“, то й ми „вѣру Христу, яко злато, пѣснопѣніе, яко ливан пріятен, і чистую любовь, яко смирну, принесем вѣрніи нас ради родитися плотію благоволившему“. Коли нині, „родися Сын будущаго вѣка Отец и Начальник“, Який „сыны Божіи ны содѣла и вѣчныя человеком обители уготова“, то кожний з нас, віруючих людей, з особливою радістю душевною може взивати нині: „Во втором Твоем пришествіи, Христе, сожителя десным мя причти, Твое чтущаго во плоти пришествіе“.

Правда, радість наша празнична не може бути совершенною, коли ми всюди бачимо, як панюшиться сучасне безбожжа й невірря, як сучасний „Ирод с пророкоубійцы сболѣзнует“ і ходить по світі путями лукавими, лицемірними й злонаміреними. І він виправляєється нині до Вифлеєма, але тільки за тим, щоб викликати вопль младенців, плач і ридання матерів, смятіння в містах і селах, алеж нас може потішити, що Рождений в дні нашої святочної радости не забув і цього сучасного Ірода, бо від Пречистої Діви нині „Начальник изыде, призывая языки отринувенныя“. Отож-то і до нього—безбожного й невірного Ірода—ми можемо звернутись в дні Різдва Христового з тим дерзновеним закликом: „С нами Бог воплощаем, покоритесь нашея удалившієся жизни“.

А щоб заклик цей не був голосом в пустині, звернім хоч маленьку увагу на те, чого бракує світові й нам, і чому нам треба поучатися в Господа, який воплотився, щоб і самим бути достойними святочної радости Різдва і в собі дати образ і приклад для невіруючих і позбавлених через те тієї радости.

Світ найбільше страждає від гордині й зарозумілості, через які й гріх увійшов в світ, а через гріх і смерть. Отже, підемо до Вифлеєма й навчимося від уничиженого, народженого у скотинячому вертепі й положеного в ясла Христа „иже не вважав хижачством бути рівним Богу, тільки ж умалив Себе... яко чоловік, будучи слухняним аж до смерти“ (Филип. 2, 6—8). Будучи прав-

дивим Богом, Христос став чоловіком і стільки сминив Себе, що був послухним до хресної смерти. Отже, коли спокушають нас помисли гордині й зарозумілості, не забудьмо Вифлеема і „взирающе на Христа смиряючогося, в дусі да смиримся“.

Сучасний світ є захоплений благами земними, їх тільки бажає, за них страждає й проливає кров, як воду. А Христос, будучи Владикою неба й землі, родився в бідному вертепі, возлежав у яслях і жив на землі, як безпритульний подорожній. Сам Він говорить про Себе: „Лиси мають нори й птахи небесні гнізда, а Син Чоловічеський не має де голови прихилити“ (Мф. 8, 20). Зате Він приходить на світ „обнищавшаго Адама обогащая Божеством“, і рождеством Його обожихомся смертній, як і св. Апостол пише: „Задля вас зубожів, бувши багатим, щоб ви убожеством Його збогатились“ (2 Крф. 8, 9). Нехай же ніхто бідний з християн не встидається своєї бідности, і ніхто багатий нехай не похваляється своїм багатством, і не надіється на нього, а усі вірні нехай радуються нині своєму збагаченню Божеством.

Сучасний світ боліє недостатком любови, а це страшна недуга, бо коли „прохолоне любов многих... тоді прийде кінець“ (Мф. 24, 12, 14); а Христос так возлюбив світ, що і „душу свою поклав за други і за вівці Свої“ (Іоан. 10, 15 і 15, 13). За любови до людей Він прийшов на землю, і любов Його була на-чалом усіх діл Його на землі аж до смерти хресної. Про цю-то любов ми повинні завжди памятати, побожно розмишляти й любити паче усього Бога, а потім і ближніх, хоч як самих себе (Мф. 19, 19), а нині від усього серця воспрімати: „Закона любве держашеся, братолюбія изволеніе да воспріимем, друг с други мирствующе, и едино смудрствующе: мира бо податель приходит Христос, умиряяй всяческая“.

Сучасний світ може похвалитись своїм нетерпінням, непослухом ріжного роду, нестриманістю, гнівливістю, помстою, ненавистю, злобою, непобожністю й іншими ріжними пристрастями й пороками, але та похвала не на добро йому виходить, бо всі біди й страждання людні—од гріха, як засвідчив це Сам Господь, сказавши Розслабленому: „От ти став здоровий, не гріши ж більше, щоб чого гіршого тобі не сталося“ (Іоан. 5, 14). А хто може сілчити сучасні біди, скорботи й нещастя?! А хто може сілчити людей і позбавити їх від тих скорбот? Один Господь, який сілчив Розслабленого й дав усім приклад послуху, терпіння, кротости, ласки, благочестя й святости. „Такого-то ми маємо Архієрея—преподобного, безвинного, непорочного, відлученого від грішників і вищого небес“ (Євр. 7, 26), а Він вже „в пеленах повився, разрѣшаєт прегрѣшеній плѣнницы“.

Отже усі бачимо, як треба і нам і усьому світові йти за наукою до Вифлеему й то тим більше, що дорога туди не є новою, бо нею пройшли вже туди і пастухи вифлеемські, і східні волхви, а також Пречиста Богородиця і Її праведний Обручник. Пастирі пройшли туди дорогою віри й смирення, і бо повірили словам ангельським та смиренно поклонилися Рожденому Богочоловікові. І усім треба мати дитячу простоту розуму, глибоке й сердечне

смирнення, синівний страх і постійну готовість на усяке добре діло, щоб можна було удостоїтись небесних об'явлень. Нехай же радуються усі прості й убогі, бо вони найближчі до радості Різдва Христового.

Воляхи достигли Вифлеема дорогою роздумування та мудрости й принесли в дар Рожденому злато, ливан і смирну. І нам, —віруючим ніщо не перешкоджує іти до Христа дорогою розумного й здорового пізнання й роздумування про небесні предмети. Нехай же радуються нині усі, хто вірує не в дитячій простоті ума, а в правдивій мудрості, ревно служачи Рожденому од Діви своїми працями й вченими дослідями, приносячи Йому злато чистої любови, ливан благоуханої молитви й смирну твердої надії на Сина Чоловічеського, Який після ясел возліг у гробі ради нашого спасіння.

Нарешті, Богородиця й праведний Іосиф прийшли до Вифлієму дорогою повною відданости і проводом Духа Святого. Це дорога царська, і нею йдуть до Христа вибранці Божі, котрі водяться Духом Святим, Його життям живляться, Його світлом просвітляються, Його чистотою возвишаються й самі себе та все життя своє віддають Богові.

Одну з тих дорог до Вифлеема повинен вибрати і кожний з нас, в міру здібности нашого розуму, по силі й освіченні нашого духа, по чистоті нашого серця, щоб тая дорога завела і нас до спасіння, і дала нам спосіб бути прикладом для грішного світу. Ніхто з нас не має журитися тим, що кожний з нас — порошинка на землі й не може дати прикладу цілому світові, бож і маленька іскорця порождає великий огонь, і маленька свічечка освічує часом велику хramину. Не забудьмо, що, по свідоству праведних людей, і існування самого світу залежить від тих маленьких, як насіння, свічечок віри та іскорок благочестя, які розсіяні Промислом Божим по всій землі.

А коли ми почуваємо себе, що ще не стали на яку-будь дорогу до Вифлеема, то, ради души своєї, дорожчої над увесь світ, повинні хоч на порозі нового року, доля чи недоля якого нам не відомі, схаменутися й обновилися, стати „новою тварію“ во Христі, Який вже в день народження Свого дає нам для того потрібні сили. „Вочеловѣчься обнови́л е́сть нас“, співається про це в пісні церковній. А обнови́тися і стати новою тварію—є не що іншого, як засвоїти собі риси Образа Христового, як вибрати собі відповідну дорогу до Вифлеема.

Новий рік таїть в собі для кожного не тільки утіхи, але і скорботи і навіть страх смерти, та це не страшно тому, хто „нових небес і землі нової по обітниці дожидається, в котрих правда живе“ (2 Петр. 3, 13). Нехай панюшиться в світі неправда, а ми завжди маємо її в світлі будучого життя вічного. В світі „марна марнота, — все марне“ (Екклез. 1, 2), а тому не привязуватися до нього треба, а панувати над ним в світлі науки Христової. Господь не забороняє нам користати з благ земних і навіть молитися про них і в день нового літа: „Лѣто плодоносно наслѣдію Твоему по-

кажи и благих Твоих даров сіе исполни", алеж більш приемле Йо-
му друга наша молитва: „Входи наши благослови и исходы, дѣла
направи в нас рук наших и согрѣшеній прощеніе даруй нам,
Боже”.

З такими мислями сердечно вітаю возлюблену Паству Во-
линську на день Різдва Христового, і бажаю усім вірним багато
насолодитися радості всесвітнього свята. А в день Нового Ро-
ку Архипастирськи бажаю усім того щастя, яке полягає в онов-
ленні духа й виконанні заповідей Христових, возносячи до Гос-
пода літ і времен і подій таку церковну молитву за всіх і кожно-
го, яка найбільше відповідає тривогам наших днів: „Тихий мені,
Христе, літній круг давай, Щедре, і насити мя словес Божест-
венних Твоїх”.

ВОЛОДИМИР САМІЙЛЕНКО

Святий вечір.

Свято веселеє нас привітало,
Свято найбільш укохане в народі,
Будьмо ж веселі, журитися годі,
На бік лихее, кого що спіткало,—

В Святий вечір.

Будьмо веселі, всі клопоти киньмо,
Хто ма кохання, втішаймось коханням,
Даймо в нас волю всім добрим бажанням,
І без злоби проти ворогів стріньмо—

В Святий вечір.

Стріньмо, як дітям народу годиться:
Серцем одвертим і чулості повним;
І цілий край свій любовю ми сповним,
І в злих серцях та любов заіскриться—

В Святий вечір.

Хто з нас був добрий, добріший ще буде,
Хто неприязний, щоб добрости вчився;
Не забуваймо: в цей день народився
Той, хто кохання приніс на всі люди —

В Святий вечір.

Нумо-ж зберімось у купу тісніше,
Кожна родина, як звичай навчає,
А в кого зовсім родини немає,
Друга хай знайде, а смутком не дише—

В Святий вечір.

Тільки такий недошкребок культури,
Що до народа кохання не має,
Що його звичаї всі зневажає,
Той нехай буде смутний і похмурий—

В Святий вечір.

Велика тайна.

(Із давніх переказів).

Найвищий жрець Єгипту, Мена, глибоко замислився.

— Ось питання, що вносить замішання посеред єгиптян, що засмучує душу і його, Мени, пророка Ра—бога сонця. Боги мовчать, боги не провіщають... Чому? У землі Кемі з'явився Хтось, Хто не дозволяє їм провіщувати... Він Один достойний Божої шаноби, бо Він — О д и н...

Хто ж? Хто Він? Сам блискучий Ра не сміє промовляти в присутності Його! Чи це Той, Кого жерці пошепки звуть імям „Т а є м н и ч и й“? То невже ж Таємничий з'явився із темряви? Недовідомий посеред смертельних в Нильській долині?

Питання за питанням, думка за думкою тривожать душу пророка. Даремно силкується він закрити стомлені віки, даремно жене від себе якісь неясні, але дивні видіння: товчуться вони у неспокійному хворому мізку...

Бачить Мена—величні статуї величезні богів, облиті блідим місячним світлом, дивляться на нього мертвими каменними очима... І всі ці боги дивляться на Мену і шепочуть холодними вустами:

— Ми повинні вмерти... прийшов Невідомий Бог, а Він тільки Бог правдивий... ми повинні вмерти... ми повинні вмерти...

У жаху відкриває очі старий пророк. Темно і пусто навколо... нікого нема.

Ані молитви, ані закляття не помагають. Та чи можуть вони допомогти, коли скоро усі боги будуть порохом, бо ж прийшов.. Т а є м н и ч и й!

„Ось Господь сидить у хмаронці легкій і йде до Єгипту. І похитнуться від лиця Його ідоли єгипетські, і серце Єгипта розтопиться в Ньому. І Господь явить Себе у Єгипті, і в той день єгиптяни пізнають Бога і принесуть жертви і дари і дадуть обітниці Господеві і виконають“...

Де він вчитав це? А... книги юдеїв... так, ось... ось воно пророцтво... справджується тепер... потрясаються від лиця Його боги єгипетські! Де ж Ти? У якому світі, у яких хмаринках явиш Ти Себе світові? Чи може зостанешся невідомим й невідомим, як джерела Нила, і ніхто із смертельних не поклониться Тобі?

О, дай побачити Тебе... дай одну хвилинку такого життя, тільки хвилинку!

У кволому блиманні світців тремтячими руками розвернув Мена довгий сувій папирусу, щоб перечитати слова жидівського пророка. І силкувався зрозуміти, силкувався уявити собі, Хто ж це, Кого сподіваються народи, Кому нема ймення на язиці людей? Чи може дійсно Бог богів об'явити Себе світові? І хіба можна побачити Його? А чи ж правду сказали боги?

Холодний піт виступив на чолі жерця, з жаждою читав він і перечитував заповітні писання.

Але ж не він один не спав. То була якась дивна, надзвичайно неспокійна ніч. Усі мешканці міста знали, що боги не дали віщувань, і знали, чому... І було місто настрашене. У напружений

мовчанці богів і людей проходила томлива ніч.

Та... Таємничий не явився...

Погасли зорі. Благословилося на світ. Тільки но зійшло сонце, жерці, зі старим пророком на чолі, потяглись до храму. Безсоння у ночі, напружена тривога, даремні очікування Недовідомого витворювали сум і розятрення, багатьох у покуті знову молились старим богам.

І разом з товпою жерців майже усе місто тиснулося біля храму. Під пекучим синім небом бреніли струни священних арф, співці в урочистих піснях вихваляли блискучого Ра, кастофори виносили до салі фігури богів, щоб люди кланялись їм. Пахощі Аравії курились на вівтарях. А в глибині святині найвищий жрець піднімав руки до неба і благав Таємничого:

— Отче богів, Єдиний, Недовідомий, явись, обяви славу Твою... смерть близько, але дай перш зобачити Тебе!

І він молився до несамовитости, майже до втрати свідомости...

Раптом загальний стогін, галас і страшний гуркіт упритомнили його. Він зоглянувся: статуї богів, розбиті, обезформлені, лежали на землі. І разом з ними, в замішанні й жаху лежали люди; інші, божеволіючи від страху, кинулись до виходів.

Але... „Він“, „Він“? Деж „Він“ Сам? Де світло? Де хмари? Нанів-темрява, як і перед тим, панувала під склепінням храму, — нікого не було.

І... раптом посеред загального замішання жіночий голос:

„Вона, вона! Її дитя сильніше за богів!“

І тільки тепер побачив Мена, що біля вежі пилонна стояла жінка, одна спокійна і мовчазна посеред цієї метушні натовпу; було на ній довге біле убрання і блакитне покривало юдейських жінок. На грудях її спочивало і тихо усміхалось Дитя.

— Хто ти? Звідкіля, о найбільша із жінок? — закричав у нестямі управитель міста, що теж побачив її.

— Марія із Назарету...

— А в тебе на руках? — почувся голос з товпи.

— Сліпі! Хіба ви не бачите, що це, Бог богів явився в Єгипет! — знову закричав управитель міста, — коли б це Дитя не було Богом, не впали б статуї наших богів!

І припавши до стіп Диви із Назарету, він поцілував край одежі її.

А Мена? Він нічого не міг сказати. Усім тілом зідрогнувшись, простяг він уперед тремтячі руки, і проміння якогось внутрішнього світла прояснили його лице.

— Один мент... тільки один мент... щоб понести його у вічність... Бог явився во плоти...

Дитя повернулось до нього, усміхнулось і теж простягло рученята. Старе серце не витримало неземної радості.

Коли люди очунали, жерці прийшли до себе, Марії із Назарету вже не було в храмі. Тихо і похмуро було навкруги. Розбиті боги лежали на долівці, а біля них лежав найвищий жрець, — лице його, звернене на схід, було без краю щасливе і спокійне. На безкровних устах спочили слова, яких ще не чуло людське вухо:

„Таємничий об'явився світові, Бог явився во плоти“...

К. ФОФАНОВ.

Різдво.

Іде зізда за всіх ясніша,
І три волхви за нею слідом:
У темі нічний і в ясні дні
Ззізда все йшла, ішли вони,
Аж ось безлюдний, дикий і німий
Перед волхвами Вифлеєм:
Далеку путь зізда пройшла
І стала на небі вона.

Таке спокійне, таке любе, мов радість серця,
Дитя у яслах спочивало...
І в думах радісних над Ним,
З побожним почуттям святим,
Сіяючи красою Бога,
Сиділа Мати молода,
Повна здивовання святого,
Що діва—матіррю вона.

О Мати-Діво! Який прекрасний
Спочив на Сині погляд твій,
Живий він, радісний і ясний,
Як промінь на світанні вогневий.
Уста твої напіввідкриті,
Вогонь горить в грудях духовий,
Біжить з війниць сльоза любови,
Троянди на щоках червоні,
І сяйво небесного проміння
На ній відбилося від Снна...

Л. К.

В святий вечір.

Петрик не памятав свого тата. Він прийшов на світ в час, коли тато його ще жив, але десь далеко на Україні, тому однаково не міг побачити Петрика. А скоро по тому помер, помер, коли Петрик почав тільки жити.

Отже тато для Петрика існував лише в уяві, а уява дитяча малювала йому тата за словими мами. Мама колихала Петрика, співаючи про тата; оповідала пізніше Петрикові, яким тата виводила з дому на війну; іноді розказувала, яким бачила тата у сні.

І вставав тато у свідомості Петрика лицарем, якого бачив він намальованим у грубій книзі, на цілому аркуші: на великому коні, з мечем у руці, в дротяній сорочці й залізній гостроверхій шапці.

— Чи і в тата така сама була шапка, як у цього лицаря?—

питався Петрик маму, дивлячись на лицаря. І широко розчиняв свої великі очі, переводячи їх у бік замисленої мами, що прибірала з стола посуду.

— Ні, Петрику, тато був одягнутий так само, як у нас офіцери ходять, — перечила мама.

— А чому ж ти казала, що тато наш лицар? Хіба лицар і офіцер одно й те саме?...

І мама починала Петрикові тлумачити різницю поміж офіцером та лицарем.

Черговою розмовою про незнаного тата закінчили мама й Петрик святу вечерю на вілію, коли Петрикові було десять років, а він, убраний в куртку гімназиста, — сидів з мамою удвох в кімнаті лісної контори, де мама була канцеляристкою. Тільки на цей раз розмова була не зовсім така, як перше. Сьогодні Петрикові мама дала прочитати листа татового, що написав його з війни перед своєю смертю.

* * *

Віра Миколаївна Горда, вдова офіцера, що згинув смертю героя під Базаром, жила на Волині з діда-прадіда. Донька дрібного шляхтича, вона ще перед світовою війною скінчила науку в гімназії й, як одиначка, плекалася батьками, людьми небідними й сентиментальними, дома. Батьки не хотіли пустити доньку вчитися далі, бо не легко їм було з одиначкою розтаватися. Коли ж підчас великої війни, примушені евакуюватися далі в глиб краю, виїхали до Києва, — Віра Миколаївна їм тут якось сама собою вислизнула з рук. Перше — таки на курси, потім в сестри до шпиталю, а далі — забрав батькам доньку молодий прапорщик-студент, навіть не питаючи, чи буде батьків на те згода.

— Ми один одного кохаємо й хочемо побратися, — сказали батькам в один голос обоє. А коли ті хтіли заперечити:

— Почекайте, хай війна скінчиться. Адже на війну заберуть Павла Петровича, все одно разом не будеш з чоловіком.

— Нас одна смерть розлучить, — була спільна відповідь. І побралися.

А коли молодого прапорщика насправді з маршевою ротою післали на фронт, якось так незабаром сталося, що недалеко постою чоловіка знайшлася в полевому шпиталі й Віра Миколаївна.

Так почалося життя родинне Віри Миколаївни й Павла Петровича Гордих. Почалось, щоб дуже швидко скінчитись.

* * *

Не пройшло року по шлюбі батьків Петрикових, як почалась якась революція. Петрик не розумів доладу того слова, коли йому мама починала його тлумачити. Він перебивив звичайні мамині оповідання про те, що все в революцію догори ногами перевернулося, питанням:

— Чи й всі забавки й всі меблі в хаті в революцію догори ногами переверталися?...

Але на такі деталічні запитання мама злегка всміхалася й цюлувала Петрика в голову, чого він страх як не любив. А Петрик, ніяковіючи злегка, замовкав. Коли ж пізніше, як Петрик уже підріс до віку школяра, а оповідання мамині про розрухи в краю не викликали жадних реплік, він лише ширше підчас їх розчиняв свої виразні очі й ще уважніше стежив за кожним словом маминого оповідання, ловлячи слова всіма порами своєї дитячої душі.

Однак і тепер Петрик ніяк не міг зрозуміти, чому революція, розвал, за словами мами, мали за собою потягнути стільки вбивств, пожарів, нещасть, голоду, біди. Адже всі люди хотіли збудувати Україну, про яку так гарно іноді оповідає мама, за яку воював тато, за яку війну тато тепер зветься лицарем. І особливо: чому саме тата убили, коли він „для добра краю й всіх людей” воював?

Воював... Адже і Петрик воював і що літа воює з будяками, кропивою, з буряном — в городі, на подвір'ї, на вулиці під плотом. Але ніхто його за те не вбивав, ані він нікого не забив. Хіба лише дід пасічник Панас, що під лісом, поруч їх контори, в садку своїм шпортається в уликах, гукне часом сердито, як Петрик кропиву під плотом рубає:

— Тікайте, паничу, бо вас пчолі покусують!

Та пчіл Петрик не боїться. І таки насправді не плакав, коли літом пчола його якось укусила; тільки скривився. Але нащо вбиватися воюючи?...

І Петрик далі слухав оповідання матері про страшну війну, на якій вбивають людей на смерть, про людей покалічених, про стрілянину з гармат і скорострілів, про біженців. А як мама, втомившись чи не маючи часу, спинялась зі своєю розмовою, — просив настирливо не кінчати своїх слів, що так боязко-солодко лоскотали дитячу уяву, всю душу.

* * *

Подібних оповідань слухав Петрик і на вілію, про яку в нас розмова. Та сьогодні від попередніх подібних була таріжниця, що мама вперше цього року прочитала Петрикові лист небіщика тата, який написав додому багато років назад, з війни, довідавшись, що народився Петрик. Тато писав, як він дуже задоволений, що народився син, і що мама здорова.

„...Щасливий без кінця я, милая Вірочко, що ти й Петрик здорові, що надалі не маю думати: якби все щасливо скінчилось. Буду відтепер гадати, що з нашого сина виросте справжній козак, а його мама не буде надалі плакати за чоловіком, маючи забавку. Почуваю себе гаразд. Певен, що в короткому часі будемо в Києві, а сніг і біда, що навколо нас, залишаться ззаду, як спомин. Завтра ми перейдемо потайки границю й опинимось поміж большевиками, щоб робити їм тарарам і викидку з України. Ще раз запевняю тебе, що за кілька місяців зустрінимось у Києві, а поки цілую тебе й Петрика. Адже ж ти охрестиш його Петром, як ми умовились?... Будьте здорові, доглядай нашого

козака та не плач. Не вигадуй на мене ніяких страхів..."

Це був останній лист тата, що вислав його перед самим походом, в часі якого знайшов свою смерть. Малому Петрикові мама не читала ще того листа, і — окрім оповідань та фотографій — про тата Петрикові ще не свідчила ані одна річ. Тато виїздив з України на еміграцію й повертався у запілля большевиків в одному подертому вбранні, нічого з собою не маючи. Тепер же він почув слова тата й побачив його письмо.

Хлопець пильно приглядався до дрібного виразного скорописьма на вирваному із зшитка папері, писаному хемічним олівцем; на синю коперту тим же олівцем заадресовану. До горла ж йому тодішось всевище котилося: аж стало тісно, а на очі набігли прозорі краплинки. І перший раз за життя свого недовогого відчув він істоту слів: т а т а н е м а. Тата ніколи не буде. Того тата, про якого так часто й гарно оповідає мама, з а б и т о. Реальність цієї ситуації всім нутром своїм одчув хлопчик, зрозумів, що він с и р о т а. В горлі зчавило ще сильніше, сльози на очах і щоках заблищали рясніше: Петрик по-справжньому почав плакати, плакати схлипуючи.

— Чому тата забили, а не когось іншого? Чому так багато на Україні людей, але тільки кількасот героїв тоді були з татом? Чому всі не пішли боронити України, коли всі в краю живуть? Чому він тільки з мамою вдвох не мають жадних родичів, а всі хлопці в його класі — всіх рідних мають з собою й до них можуть поїхати? чому?... — Петрик плакав. Плакав, оперши лікті на стіл та сховавши обличчя в жмені. Він ще ніколи не відчув сенсу н е п р а в д и питання: чому другі не пішли за Україну вмерти, коли тато його пішов?...

Віра Миколаївна, зрушена таким ефектом від листа, сама схвилювалась. Але зараз же і опанувала собою, бо зза горя—того навчилася. По обличчі її пробігла тільки зморщка, наче хвилька по чистому плісі, і зробила матове лице її ще більш красивим, як було воно стало. Вона заговорила якомсь ніби злякано:

— Не кажи так, Петрику! І не плач. Твій тато умер смертю найславніших. Йому неприємно буде, коли відчує десь у Бога, що син його, якого хотів козаком бачити, так говорить. Кожний лицар, кожний справжній герой не бажає с о б і заплати, не шукає с о б і слави. Він несе її на вівтар, він присвячує її іншим: краєві, батьківщині, ближнім. Герой, лицар і є той, хто живе не для себе. Як Христос учив жити для ближнього, так почуття до рідної землі вчить для батьківщини вмерти. Хіба ти не відчуваєш тої слави, яку сам переняв від геройського подвигу твого тата? Ніби тобі не приємно, що тато твій так славний, що про нього, разом з його товаришами, говорять усі люди, навіть не українці? Що про них шороку згадують, що про них розповідають легенди? Хіба можна плакати за такими дрібничками, як те, що наші тьоті й дяді, яких ти ще не знаєш, залишилися поза границею та не можемо з ними побачитись?... Тато твій умер смертю, якою вмирають тільки найбільші люди. Він показав своєю смертю, що був н е т а к и й, як у с і, що він не звичайний, що він

великий, герой. Радуватися треба, не плакати, що такого ти тата мав.

Звиклий заслуховуватися словами мами, Петрик і на цей раз звабився ними. Оксамитно-вспокоюючими видавалися вони йому завжди, — так глибоко проймали його дитячу душу, так приємно-чаруюче до себе вабили. Він протер долонями очі, не відриваючи їх від очей; склав своє свіже дитяче личко в напівщутну усмішку (в середині в грудях ще скрібло його якесь болюче почуття) і подивився запитуюче-винувато на маму.

— Так, Петрику, — слухав він, наче бачив, слова мами. — Плакати за татом не треба. Треба навпаки радуватися, що твій тато такий був, а не інакший. Треба самому бути лицарем.

— Я і с а м б у д у л и ц а р е м, — перебив маму, витягуючи до неї голову. І зірвавшись з крісла, кинувся до ялинки, що поруч стояла, запалювати свічки.

МИХАЙЛО КОБРИН.

Про Святе Письмо, або Біблію.

НАУКА ПРАВОСЛАВНА.

І. Про Святе Письмо взагалі та його Богонадхненність.

Святим Письмом називаються „книги, написані Духом Святим через освячених от Бога людей, названих пророками й апостолами“ (Катихизис). В Святім Письмі ці книги називаються „святі писання“ (Рим. I, 2), „священні писання“ (2 Тим. III, 15), „слово Боже“ (Мар. VII, 13). В стародавні часи Святе Письмо мало загальну назву: „Книги“, по-грецькому „Біблія“. Це грецьке слово перейшло й до нашої української мови. Ми також всі книги Святого Письма називаємо Біблією.

Біблія не є звичайним твором людського розуму, не є таким же пам'ятником священно-релігійної літератури, як перська Зендавеста, магометанський Коран, індійські Веди і т. п. Біблія це книга, придатна для всіх народів, країн, часів і осіб; це книга загально-людська, всесвітня. Нема в світі книги, яка так само, як Біблія, покорила б собі розум, волю й серце людське, яка зробила б такий великий вплив на науку, мистецтво й політику як це зробила Біблія. Нема на світі такої книги, яку так легко, як Біблію, могли б читати люди всякого стану, освіти й характеру, яка так могутнє ділала б на людське життя й душу. Вже кілька тисячеліть минуло від появи перших частин Біблії, після Біблії появилось багато книг різноманітного змісту: релігійних, філософських і т. п., але серед всіх тих книг Біблія не втраить свого значіння й поваги, а все зостається найпершою й найголовнішою серед них, становить наче книгу книг. Багато книг загинуло, багато книг люди забули зовсім, а Біблія зберігається людьми, наче „книга вічна“, що має завжди задовольняти всі вищі потреби й запитання людського духа.

Чим пояснюється таке особливе положення Біблії серед всіх книг, які колибудь існували та існують в світі? Особливе положення Біблії серед всіх книг пояснюється тим, що вона не є твором лише людського розуму, а написана пророками й апостолами по надхненню від Святого Духа, що вона є твором Богонадхненим. Про Богонадхненність Біблії знаходимо свідоцтво в ній самій. Цар і пророк Давид, що написав книгу псалмів, яка з захопленням читається в цілому світі, говорить про себе: „Дух Господень говорить в мені, і слово Його на язиці в мене“ (2 Цар. XXIII, 2). Святий апостол Петр свідчить, що всяке пророцтво Писання не можна витлумачити з власного людського розуміння, „бо ніколи не вийшло пророцтво з волі чоловіка, а Духом Святим несені¹⁾“ промовляли святі люди Божі“ (2 Петр. I, 21).

Що Біблія є книгою не звичайною людською, а Богонадхненою, про те свідчить передовсім її внутрішній зміст. Коли ми порівнюємо науку Біблії з наукою найвищих і найкращих творів людського розуму, з наукою всіх природних релігій і філософських учень, то зауважимо, що чистотою й висотою своєї релігійно-моральної науки Біблія перевищує все, створене людським розумом. Тоді як всі твори людської мудрости обожали природу, признавали за Бога різні явища і предмети природи, одна лише Біблія проповідувала єдиного правдивого Бога, Творця й Промислителя всього світу. Тоді як всі учення людської мудрости признавали нерівність людей, признавали невільництво, одна лише Біблія проповідувала рівність і братерство всіх людей, проповідувала любов до всіх людей. Коли ми звернемо увагу на те, що в Біблії є багато пророкувань про майбутні події, пророкувань, які були ясно висловлені за багато віків вперед і які з буквальною точністю в найменших подробицях сповнилися в указаний час, то нам буде ясно, що Біблія не простий людський твір. Звернім також увагу на те, що Біблія появилася не одразу, а складалася на протязі більше як 1500 літ, писалася в різних місцях, в різні часи, різними особами, які відрізнялися між собою й характером і освітою. І не дивлячись на все те, частини Біблії мають внутрішню єдність, становлять дійсно одну книгу як по єдності свого головного предмета, так і по єдності духа, що ним Біблія пересякнена від початку до кінця. Цей факт також свідчить, що Біблія не є звичайний людський твір, а є книгою, написаною людьми під надхненням Божим. Але найбільше свідчить про Богонадхненність Біблії той факт, що вона, як ніяка й ніколи інша книга, може впливає на душу людську, на розум, волю й почуття людське. І це зрозуміло. Як слово живого й всемогучого Бога, Біблія безпосередньо дає знати про своє Боже-ственне походження духові людському особливим впливом на нього, властивим тільки слову Божому. Про цей могутній вплив Біблії на душу людську святий апостол Павел пише так: „Слово Боже живе й дійственне і остріше від кожного меча обосічного, і проходить аж до розділення душі й духа, сугавів і мозків, і судить думки й наміри серця“ (Євр. IV, 12). Не іншим чим, а ли-

¹⁾ Себто: захоплені, просвічені.

ше могутнім впливом Біблії на душу людську можна пояснити той факт, що Біблія поширилася в цілому світі, була перекладена майже на всі мови світу й принята майже всіма народами, як „книга життя“.

Як треба розуміти Богонадхненність? Під іменем Богонадхненности Святого Письма в загальному смислі розуміється Божественне надприродне походження його під впливом Духа Божого на священних авторів його. В чому полягав вплив Духа Божого на священних авторів, це трудно означити точно, бо в Святім Письмі майже нічого не говориться про способи, якими священні автори одержували обявлення від Бога. На підставі виразів Святого Письма: „Бог сказав“, „Бог приказав“, „Бог явився“, треба думати, що Своє обявлення, Свою волю Бог передавав священним авторам шляхом внутрішнього безпосереднього впливу на їх дух. Але яке було відношення свідомости священного автора до одержаних обявлень, чи священний автор приймав діяльну участь в передачі обявлень, розумів їх і відбивав властивості свого духа в наданні їм тієї або іншої форми, про все те цілком ясних свідощів у Святому Письмі нема. Одначе не можна уважати священних авторів за просте знаряддя в руках Духа Святого, як це зробив єврейсько-александрійський богослов-філософ Філон, а за ним деякі християнські письменники стародавнього часу, покликуючись на псалом 44, ст. 2, де Давид називає себе „пером писаря скорописця“. Не можна уважати священних авторів за несвідоме „перо писаря скорописця“ передовсім тому, що книги Святого Письма різняться між собою стилем, мовою, способом уложення думок і т. п. Це було б неможливе, коли б Святий Дух диктував священним авторам і слова і думки. Треба лише порівняти послання апостола Павла й послання Йоана Богослова, щоб переконатися, що священні автори, писали кожний по-своєму, що вони мали свободу для літературного виразу своїх думок, і для виявлення своїх думок, і для виявлення своїх особистих властивостей. Потім, думка, що священні автори, будиши несвідомим пером писаря, не розуміли того, що диктував їм Дух Святий, суперечить ясному свідощу апостола Павла, який говорить, що апостоли „приняли Духа Божого, щоб знати дароване їм від Бога“ (1 Кор. II, 12), суперечить і словам Ісуса Христа, Який сказав, що „Дух Святий... навчить апостолів усього“ (Йоан. XIV, 26). Та й яка користь була б для людей від такої священної книги, якої не розуміє і той, що її пише, і, певна річ, той, хто її читає. Проти думки, начеби священні автори при написанні своїх книг були несвідомим пером писаря, говорить, нарешті, той факт, що Церква Христова дозволяє перекладати Святе Прсьмо з мови первотвору на мови інші, себто дозволяє замінити одні слова другими, значить не обожає букв слів первотвору.

Якщо священні автори писали свої книги свідомо й для свідомого людського користання цими книгами, то певна річ, що, передаючи одержане від Бога обявлення, вони уживали ті слова, які тоді вживалися, користалися поняттями й прикладами свого

часу, бо інакше люди не зрозуміли би їх, і обявлення не досягло б своєї цілі. Священні автори, таким чином, по силі необхідності відбили в своїх книгах не тільки свою індивідуальність, але й людські поняття свого часу, умови й уклад життя і т. п., подали відомості історичні, політичні, географічні, природничі та інші в тому розумінні, яке тоді було. Виникає питання, чи всі думки й відомості, подані священними авторами в певний час, мають однакове значіння назавжди? Очевидно, не всі, бо життя й поняття людські постійно міняються, міняються умови людського життя, міняється політичне, географічне й всяке інше положення людей. В посланні до Римлян (I, 16) святий апостол Павел говорить, що обявлення Христове є „сила Божя на спасіння кожному віруючому“; в другому посланні до Тимофея (III, 15) він каже, що „Святе Писання може умудрити людину на спасіння вірою в Ісуса Христа“. А в першому посланні до Коринфян (II, 7, 8, 10) той же апостол каже, що він голосив словами, виученими від Духа Святого, не відомості історичні, географічні, природничі і т. п., а „мудрість Божу тайну, укриту, яку призначив Бог перше віків на славу нашу, якої ніхто з вождів віку цього не пізнав“, яку „Бог об'явив Духом Своїм“. З цих слів апостола Павла виникає, що в священних книгах походить від Святого Духа й є віковичне все те, що має релігійно-моральний зміст, все те, що торкається діла нашого спасіння, що навчає нас віри й побожності, що, за словами апостола, є „пожиточне до науки, до докору, до направи для виховання в правді, щоб чоловік Божий був досконалий, до всякого доброго діла готовий“ (2 Тим. III, 16—17). А всякі інші відомості не мають віковичного значіння. І значить не можна дивитися на Святе Письмо, як на повний збір всього людського знання, або як на безперечний авторитет у всіх науках, у всіх питаннях—не тільки моралі й релігії, але й історії, географії, астрономії, фізики і т. п. Для такого погляду на Святе Письмо нема підстав ані в самому Святому Письмі, ані в науці Отців Церкви.

Загальноцерковної постанови в цьому питанні нема зовсім, а в творах окремих Отців Церкви висловлені думки неоднакові. Одначе переважаюча більшість Отців Церкви відкидає думку єврейсько-александрійського богослов'я, яку поділяли декотрі стародавні християнські письменники, згідно якої в Святому Письмі кожне слово походить від Духа Святого. Напр., блажений Августин, відкидаючи твердження маніхейця Фелікса, начеби Манес був „наставлений на всяку істину“, висловлює думку, що Дух Святий, який говорив у Писанні, нічого не об'явив про такі річі, які непотрібні для спасіння, і що Христос хоче нас зробити християнами, а не математиками. Св. Йоан Золотоустий, з приводу деяких несхожостей в Євангелії, пише: „Прошу вас зауважити, що в Головному, що містить в собі основу нашого життя й становить істоту проповіді, вони (євангелисти) ніде один одному ні трішечки не суперечать. А в чому власне? В тому, що Бог став чоловіком, творив чуда, був розпятий, похований, воскрес, вознісся на небо й прийде судити; що Він дав спасіння заповіді, запровадив закон, несупротивний старозаповітному; що Він Син

єдинородний, істинний, одноістотний з Отцем і т.п." В цьому питанні висловився також Сергій, архієпископ Володимирський. Він говорить, що в святих книгах є відомості природничого змісту, які не відповідають дійсності. Присутність таких відомостей він пояснює тим, що Святе Письмо не має на меті давати знання з астрономії, фізики, геології та інших наук, а має завданням служити великому ділу спасіння людей²⁾.

Таке розуміння Богонадхненности вповні відповідає й поняттю Бога, як Істоти найдоскональшої, і поняттю чоловіка, як істоти розумної, свобідної. Розумна й свобідна особовість чоловіка, згідно такого розуміння Богонадхненности, не нищилась і не оберталася в механізм пишучої машини, але брала участь в змісті священних книг кращими силами душі, при постійнім освяченні й освітленні від Духа Святого. Дух Святий обявляв священним авторам чисту непомильну релігійно-моральну істину, а священні автори виражали її в доступній для людського розуміння формі, для чого користалися поняттями, порівняннями, прикладами життя й знання свого часу. Тому-то священні книги уложені авторами їх у формі звичайних людських оповідань і розумувань, в формі розмаїтій в залежності від часу, умовин життя й ступня розвитку автора.

Питання про те, що в Святому Письмі має віковічне значіння, а що такого значіння не має, рішається совістю й серцем кожної людини, яка з чистим серцем і почуттям приступає до читання Святого Письма. Прикладом цього можуть бути всі віруючі, що в простоті розуму й з чистим серцем читають Святе Письмо для своєї науки й спасіння. Крім цього треба взяти під увагу, що Православна Церква навчає вірних читати й розуміти Святе Письмо під руководством Святого Передання, яке є живим голосом Церкви, що йде від стародавнього часу. Православний чоловік в читанні й розумінні Святого Письма не залишається своїм власним силам, а має руководство Церкви в її постановах, символах, символічних книгах і іншій церковній літературі.

Уважаю не зайвим сказати тут кілька слів про католицький погляд на Богонадхненність. В давні часи католицьке богослов'є трималося того погляду, що всі думки й відомості, які містяться в Святій Письмі, походять від Духа Святого, і що тому Біблія є джерелом всякого знання й науки. З бігом часу цей погляд змінявся. Собор Флорентійський (1439 р.) висловився, що Святе Письмо написано під надхненням Духа Святого (*Spiritu Sancto inspirante—decr. pro Jacobitis*), але не означив способу надхнення. В постановвах Тридентського собора (1545—63 р.) про Святе Письмо¹⁾ знаходимо вираз: *Spiritu Sancto dictante—ses. 4*. Очевидно, собор був тої думки, що в Біблії все написано у диктуру, і через те Біблія є джерелом всякого знання й науки. Тому то римські папи того часу переслідували нові течії в астрономії, незгідні зо Святим Письмом (Галілей). Собор Ватиканський (1870 р.)

²⁾ Сергій, архієп. Владимирский. Бесѣды об основных истинах святой православной вѣры. Изд. 3. С.-Петербург 1899 г., стр. 111 и 288.

висловився, що священні книги мають автором своїм Бога, бо написані під надхненням Сятого Духа (*Spiritu Sancto inspirante conscripti Deum habent auctorem—Ses. 3, cap. 3 de revelat*). Але в своїй постанові про непомилність римського папи Ватиканський собор сказав, що папа не помиляється тільки в науці про віру й мораль (*doktrinam de fide vel moribus definit*). Про непомилність в науках природничих і інших в постанові не говориться.

(Далі буде)

Д-р. Є. САКОВИЧ.

Час народження й смерти Христа.

Хронологія є нерозлучною супутницею історії загальної й історії Церкви зокрема, а точкою опори для усякої хронологічної розвідки служить ера, інакше кажучи—рік, від якого починається той чи інший рахунок років. Існує багато різних ер, але для історії Церкви найважливішими й найпотребнішими являються ті, які служать для встановлення певних історичних дат і подій. Особливо цікаві для нас ери: римська, східня чи сирійська й єгипетська.

Треба зазначити, що Рим не мав виразно окресленої ери. Звичайно в Римі провадили рахунок років по консулам. В кінці кожного року римська республіка визначала вибори, підчас яких вибиралась пара нових консулів на зміну двох попередніх. Коли після Константина Великого римська імперія зробилась двохстоличною, то між імператорами східними й західними ставили умови, на підставі якої один консул проголошувався в Римі, а другий в Константинополі. Коли не було такої попередньої згоди, то в Римі не знали, хто буде консулом в Константинополі, і навпаки. Звідти виникла необхідність так званих умовних дат. В Римі, наприклад, писали: в консульство такого-то й того, кого буде проголошено (*et qui pronunciatuus crit*) в Константинополі. Та неясність могла тривати часом досить довго. Консули проголошувались 1-січня, але проходило кілька місяців, поки імена нових консулів ставали відомими і у відлеглих від Рима провінціях. Тимчасом життя вимагало точного обозначення імен консулів. Тоді вживали таке датування: *post consulatum* (імя рек, т. є. торішніх) *vivorum clarissimorum*).

Де-які документи, в тому числі і церковні, составлені так, що і в обозначенні дати хотять підкреслити свою відданість пануючому дому. В 430 році консулами були *Flavius Theodosius* і *Flavius Valentinianus*—обидва імператори, а в слідуючому 431—приватні особи. В червні й липні 431 року в Ефесі відбувався 3 Вселенський Собор, але акти його датуються *post consulatum* (т. є. імператорів). Собор 448 року під головуванням Флавіяна й розбійничий 449 р. датуються правильно (*consulibus*).

Датування по консулах має одну дуже невігідну сторону. Річ у том, що жадна людська пам'ять не в силах була запам'ятати

довгий ряд усіх консулів, а тому історикові завше потрібно було мати перед собою повний список консулів. Але дуже трудно, щоб такий список міг бути точним: переписчик непомітно для себе міг зробити пропуск навіть 10 імен і не догадатися про те, бо не було точного вихідного пункту. Крім того, списки консулів поділяли долю всяких літописних творів: підлягали зіпсуттю, пропущам, вставкам.

З другого боку датування по консулах має для історика дуже цінну особливість. Усяке письмо ліпше зберігається, ніж цифри. Особливо римські цифри допускають плутанину. Цифри легше піддаються знищенню й зіпсуттю, ніж імена. Дати по двох консулах зосталяють можливий слід і легко можуть бути відновлені у випадку зіпсуття.

Консульське датування оказало велику услугу в справі виявлення підложності так званих лжеісидорових декреталій. Римські папи датували свої послання не тільки числом, але й роком по консулах. Лже-Ісідор повинен був так само датувати свої декреталії, але у нього не було оригінального списку консулів, і тому він датував наздогад. Аналіз дат легко довів, що декреталії були підроблені.

Початком римської ери вважається рік заложення Риму (ера „ab urbe condita”), але самі римські історики розходяться при пробах усталення цієї дати: Марк Порцій Катон доказував, що Рим основано в 4 році 6-ої грецької олімпіади, що при переводі на нашу еру дає 753 рік до Р. Х., а Марк Терентій Варон відносить цю дату на рік раніш.

Крім римської ери, церковному історикові приходится ще зустрічатися з так званою ерою Селевкідів, яка попадається в сирійських памятниках і грецьких, взятих зі сходу. Початком цієї ери звичайно вважають 1 жовтня 312 року перед Р. Хр., дату перемоги Селевка Нікатора над Димітрієм Поліоркетом, при Газі. Ера Селевкідів получила широке розповсюдження на усьому сході, хоч одночасно з нею в різних містах існували свої місцеві ери, наприклад у столиці Сирії—Антиохії.

Єгипет мав свій рахунок років, там рік завше рівнявся 365 дням. Коли Єгипет було прилучено до римської імперії, то запроваджено там рік юліянський під назвою александрійського. В Єгипті був звичай вести рахунок літ по роках своїх царів, але для астрономів такий спосіб був невигідним, і тому вони вживали завше яку-небудь еру: спочатку еру Набонасара, потім—Філіпа, брата Александра Македонського, потім—Августа і врешті—Діоклетіяна.

Діоклетіан вложив на себе імператорську корону в Халкидоні 17 вересня 284 року. 20-літнє панування цього імператора привило до рахування літ по роках його влади. Коли Діоклетіан відрікся від престолу, трудно було розібрати, хто затримав в своїх руках владу над імперією, а тому продовжували датувати події ерою Діоклетіяна, яка потрохи витіснила еру Августа. Ера Діоклетіяна увійшла в життя й утрималась з великою вигодою ще й тому, що александрійські святині, видаючи пасхаль-

ні таблиці при посланнях, власне вживали єгипетського способу рахування років по ері Діоклетіяна.

По православній пасхалії, так званий великий індиктіон містить у собі 532 роки, після чого дні пасхи йдуть в тому самому порядку, напр, 533 рік—1-му, 1064—532 і т. д. Але написати пасхалію на 532 роки—то величезна праця, на яку треба присвятити багато папірусу, чорнила, часу й праці. В Александрії існувала упрощена практика. Річ в тім, що через 95 літ пасха повторюється *приблизно* в тому ж порядку, тільки високосні роки роблять плутанину, так що приходить ся робити поправки. На практиці і вживали цей скорочений цикл, по якому вираховували дні пасхи Кирил Александрійський до 531 року включно. Треба було вираховувати пасху на дальніший час й зробити поправку для високосних років. За цю працю узявся західній монах Діонисій Малий в 525 році. Він-то і положив основу нашому літосчисленню, т. е. від Р. Хр., керуючись слідуючими мотивами.

Він був обурений, що до цього часу для пасхальних таблиць вживалася ера Діоклетіяна, хоч Александрійські єпископи, не менш православні, ніж Діонисій, не бачили в тому нічого ганебного. Треба зазначити, що Діонисій був ханжа. Продовжуючи пасхальний круг Кирила, він не захотів рахувати роки по ері Діоклетіяна, „більше тирана, ніж вищого достойника, нечестивця й гнобителя“ (*tyranni potius, quam principis, impii et persecutoris*), й літа Діоклетіяна замінив рокам „від воплощення Господа нашого Ісуса Христа“ (*ab incarnatione Domini nostri Jesu Christi*), поставивши замість 248 го року Діоклетіяна 532-й рік. То є перша відома в історії дата, поставлена по нашому літосчисленню від Р. Хр., яка замінила еру Діоклетіяна,

532 рік від Р. Хр. є 1285-й рік *ab urde condita*. 1285—532=753 а У. С. На рік 753 від заложення Риму припадає перший рік 19-літнього місячного круга; в цьому році, по думці Діонисія, було благовіщення (воплощення Христа). В основі вираховувань у нього не було наукових даних що до року Р. Хр. Його ера відрізняється тільки приблизною точністю й основана на даних пасхалістичних, а не історичних. Про час народження, страждань і смерті Христа мається мало ясних та безсумнівно певних історичних даних, а тим часом установа цих двох фактів повинно було б лежати в основі нашої християнської ери.

Проф. Петербурзької Духовної Академії В.В. Болотоз в своїм часі зробив пробу висвітлення цього питання*). Він каже, що загальна історія не дає вказівок що до року того перепису, який був, як відомо, в рік народження Христа: і то є в історичній науці пробіл, з котрим хронологія і до цього дня не може дати собі ради. Але для в'яснення цього питання до речі буде звернутися до свідцтва такої авторитетної особи, якою був жидівський вчений Іосиф Флавій (полоненик імператора Веспасіяна). Він жив дуже близько до епохи й Христа відносно найважливіших

*) Проф. В. В. Болотов. Лекції по історії древньої церкви. I. Введення в церковну історію. Посмертне видання под редакцією проф. А. Брилліантова. С. Петербург 1907, стр. 87—92.

дат політичного життя юдеїв мав можливість користуватися дуже точними й певними відомостями. Він подає такі відомости про час панування Ірода, в яких точности та достовірности трудно сумніватися. Ірод став царем в тому році, коли він був в Римі, за консульства Кнея Доміція Кальвіна й Кая Азинія Поліона. То був 714 рік *ab urbe condita*. Ірод вмер на 37-му році свого панування. Коли 714 рік був першим роком його влади, то, додавши 36 до 714, будемо мати 750. Значить, коли б Христос народився навіть в рік смерті Ірода, то поміж цією датою (750) і датою Діонисія (753) була б різниця в три роки. Але з Євангелії відомо, що смерть Ірода попередила казнь вифлеємських дітей—двохлітніх і молодших. Коли з наказу Ірода нишили дітей, Ісус Христос мав менше, як два роки свого земного життя. Підчас смерті Ірода Христу могло бути найменше два роки, а може й більше. Виходить так, що Христос народився не в 753 році *ab urbe condita*, а десь коло 747—748 року, т. є. на 5—6 літ раніш, ніж то вихарував Діонисій.

Такий погляд знаходить підтвердження і в астрономії. Іосиф Флавій каже, що Ірод вмер після 37-літнього панування, в тому році, коли перед юдейською пасхою було затміння місяця, яке зробило сильне вражіння. Астрономія свідчить, що на добу 750-753 років припадає три місячні затміння. Одне було 20 січня 752 р.; його можна було бачити в Америці, а не в Єрусалимі. Друге — в ніч з 9 на 10 січня 753 р., воно було видне в Єрусалимі, і здавалося б, що його можна було б вважати за те затміння, яке трапилось в рік смерті Ірода перед іудейською пасхою, коли б не було запізно, бо Ірод вмер в 750 році. Третє затміння, напевне, було 750 р. в ніч з 12 на 13 березня і в Єрусалимі було його видно. Воно-то і попереджало ту пасху, яка була в рік смерті Ірода. Дані нумізматики так само змушують нас зупинитись на даті 750, а не 753 року: на монетах 750 року ми бачимо вже Іродового наступника, значить — Ірод тоді вже не жив. Звідсіля з очевидністю виникає, що Христос народився перед 750 роком: може — в 748 і навіть раніш — 747 році*).

Відносно часу, коли Христос прийняв смерть на хресті, також нема твердих даних. Можна сказати, що не збереглося жадного передання про рік смерті Спасителя; бо для того, щоб передання збереглося, треба перш за все, щоб воно було зрозумілим, а для того потрібно, щоб було однакове літочислення у того, хто передає певну традицію й хто її приймає. Апостоли могли говорити, що воскресення Христа було 16 нісана, але для римлян то була незрозуміла дата, і перші християни навряд чи були настільки науково підготовлені, щоб перевести її на римську хронологію. Та цьому тоді і не надавали особливого значіння, бо апостоли служили ділу віри, а не науки. Щоб передати час смерті Христа в римській хронології, треба було б забрати справу в преторії, де міг бути записаний по-римськи день осудження Спасителя на хрест. Але цей факт міг бути і не занотований в канцелярії Пілата, бо смертну кару юдея він міг не

*) Болотов. Ор. сіт., 89.

лічити визначнішою справою (*maius negotium*) і тому міг і не давати розпорядження про составлення відносно її спеціального акту. А коли цього дня в римських датах не записали сучасні, то для наступних поколінь вирахувати цей день було вже трудно. Після цього зрозуміло, що серед христіян не могло бути точного передання що до часу хресної смерті Спасителя. В перші часи здавалось, що цілком вистарчить знати, що Христос вмер при таких-то архієреях і при Понтії Пілаті; проповідники християнства, апостоли, не були служителями хронології. Пізніші ж свідoctва про це є тільки науковими здогадками, хоч де-які церковні письменники, напр. Тертуліян, передають їх, як безперечні правди.

Які ж є справді безперечні дані про рік хресної смерті Христа? В Євангелії й символи віри читаємо, що Він був розпятий при Понтії Пілаті. Роки правління Пілата досить добре усталює Іосиф Флавій. Пілат управляв Юдеєю 10 літ; коли він був позбавлений влади при Тіверії, й прибув до Рима, то Тіверій вже помер. Але Тіверій помер 16 березня 790 року *ab urbe condita*, чи в 37 році після Р. Хр. Виходить, що Пілат управляв Юдеєю приблизно від 27 до 36 року включно. Ісус Христос воскрес в перший дев'я тижня, рано, в нашу неділю, яка тоді припадала на 16 нісана.

Таким чином, приходиться вишукати серед років правління Пілата той, коли по астрономічним даним неділя припадає на 16 нісана. Таких років було два: 783 і 786 від заложення Риму (30 і 33 нашої ери). З цих двох дат більше правдоподібна друга, і тому можна думати, що Христос помер і воскрес в 33 році, але усе це спирається на дані, які дуже трудно обґрунтувати історично.

Коли приймемо, що Спаситель помер і воскрес в 33 році, а народився за 6 літ до нашої ери, то виходить, що Христос постраждав, маючи майже 40 літ земного життя, а не 33 с половиною, як каже Євсевій Кесарійський. Не вважаючи на великий хронологічний авторитет Євсевія, нашого першого церковного історика, ми не можемо разом з ним настоювати, що Христос помер власне на 34 році Свого життя, бо є друге свідoctво, яке походить від Іринія Ліонського, що Христос освятив Своїм перебуванням на землі кожен вік життя звичайної людини. А відомо, що Іриней був учнем св. Полікарпа Смирнського, котрий мав своїм вчителем самого Іоана Богослова; значить, можливо, що відомість Іринія походить від апостола Іоана, а це такий авторитет, перед яким авторитет Євсевія видається значно меншим.

Правда, в євангелії Луки (III, 1, 23) знаходиться вказівка, що коли Христу було біля 30 літ, то тоді йшов 15-й рік правління Тіверія Кесаря, а це було приблизно за 3-4 роки до смерті Христа. То ніби підтверджує точку погляду Євсевія, але тут треба звернути увагу по-перше на те, що в євангелії вік Христа подається „біля 30 літ“. Далі: Іриней говорить, що Христос був „пресвітерос“. А чи можна так називати 30-літню людину (пресвітерос значить старший)? Крім того, і зовнішній вигляд Христа був такий, що Йому можна було дати далеко за 40 літ, як можна бачити з євангелії Іоана. Так, фарисеї говорили Христу: „Тобі нема і пятидесяти літ, а Ти говориш, що бачив Авраама“ (Іоан VII, 57).

Розуміється, вони раді б були сказати: „Тобі і тридцяти літ нема,“ коли б то було можливо.

Не збереглося твердого історичного передання також і що до часу прилюдного служення Христа. Звичайний погляд, що воно обіймало 3 з половиною роки, а життя закінчилось на 34-му році, опирається на авторитет Євсевія. Але певного підтвердження цього в тексті євангелії не знаходимо. Час прилюдного служення Христа определяється пасхами, але те свято, до якого відноситься спілення розслабленого, допускає різні пояснення: може воно і не було пасхою. Не треба забувати, що в часи до Євсевія вперто тримався другий погляд, що служення Христа обіймало „одно літо Господнє пріятне“ (Іпполіт римський та ін.).

І так, народження Христа далеко попереджало нашу еру; на 33-ій рік її можна з правдоподібністю відносити Його кончину. Звичайний погляд о 33 з половиною роках земного життя Христа не мав для себе достаточних підстав, і Іриней вже припускав, принаймні 40-літній вік Христа; те саме, мабуть, розуміється і в Євангелії Іоана.

СВЯЩ. НИКОЛАЙ МАЛЮЖИНСЬКИЙ.

Ш л ю б.

1. Значення шлюбу в XVI і XVII в. в. у нас на Україні.

В добу першого нашого відродження, то є в XVI і XVII в. в., у нас на Україні існувала подвійність поглядів на умови правильного одруження: не тільки простий нарід, але й вищі верстви, бояре й земляне, продовжують керуватися стародавніми поглядами звичаєвого права на одруження, як на акт чисто-громадянський, який полягає на добровільній умові тих, що одружуються. А щоб ця умова мала законну силу, необхідно було додержити певних форм, що їх вимагав тодішній закон і звичаї. Закон вимагав, щоб умовлялися не криючись, при свідках, щоб умова була оформлена законним документом, і документ цей був записаний до актових книг; а звичай ще з більшою konieczністю вимагав, щоб виконаним був стародавній обряд, або ритуал у формі заручин і весілля*).

З другого знов боку Православна Церква завше настоювала, щоб одруження освячувалося ще й церковним шлюбом, і ніхто з побожних умисне не противився цій вимозі, розуміючи, що в Тайні Шлюбу подається від Бога Ласка, що освячує життя подружнє. Значення ж юридичного шлюб тоді ще не мав, бо одруження вважалося законним і без церковного освячення, аби була виконаною форма звичаєвого права. Добровільна умова сторін була основою подружнього життя, а весілля встановляло момент дійсного співжиття одружених. Що ж торкається Тайни Шлюбу, то вона мала тоді значення виключно тільки акту релігійного.

*) Ор. Левицкий. „Обычныя формы заключенія браковъ въ Южной Руси въ XVI—XVII ст.“ Киевская Старина: Январь 1900 г., ст. 7—8.

До такого стану річей Православна Церква на Україні відносила досить поблажливо, настоюючи тільки на тому, щоб шлюб церковний обов'язково попереджував весілля, іншими словами, погоджуючися з тим, що шлюб не має юридичного значення. Православна Церква дбала лише про те, щоб фактичне життя подружжя вірних дітей її не починалося без освячуючої Ласки Божої, що одержується в Тайні Шлюбу. Змушувати ж тих, що побралися, зараз після шлюбу починати подружнє життя, як це наказав робити року 1744-го жовтня 19-го Російський Св. Синод, Православна Церква на Україні, підчас свого незалежного від Москви існування, ніколи й не думала, вважаючи початок подружнього життя особистою, інтимною справою подружжя, залежною від обопільної згоди*). Таким чином цілком нормальним явищем уважались в ті часи такі випадки, коли молоді, після змовин і заручин, узявши шлюб у церкві, весілля не справляли, а по обопільній згоді, записаній в „шлюбній інтерцизі“, розходилися часами навіть і на кілька літ. Частіше, правда, було так, що після змовин, списання відповідної інтерцизи й заручин, коли не було наміру одразу справляти весілля, відправлявся тільки чин обручення, в якому зміцнювалися перед Богом між заручаними сказане слово; Тайна ж Шлюбу відправлялась пізніше, одного дня з весіллям, але завше перед цим останнім. Бувало й так, що після змовин, заручин і обручення церковного, молоді, не дочекавшись шлюбу й весілля, розходились назавше, і це в нас у ті часи не заборонялося. Більше того, навіть після шлюбу подружжя завше могло по обопільній згоді розійтися: це так званий звичай „розлуки“. Отже засада, що подружнє життя має базуватися на добровільній згоді сторін, була переведена в нас на практиці в ті часи до свого логічного кінця. Що ж торкається права молодих після обручення церковного в разі потреби й по обопільній згоді розійтися на завше, то в практиці московській стійкості не було. Спочатку на підставі 93 правила шостого Вселенського Собору й громадянських греко-римських законів, що були також законами й для Росії, заборонялося розходитися тим, хто вже обручився, але 1702 р. 3-го квітня дано молодим волю по обрученні повінчатися чи розійтися. Потім в 1744 році. Височайше було заборонено після церковного обручення самовільно розходитися й справу про зірвання формально виконаного обручення наказано віддавати Верховній Владі. Нарешті року 1775 серпня 5 дня Російський Св. Синод наказав зеднати два чини—обручення та шлюб в один і заборонив відправляти їх окремо**). В требниках же Чини ці й досі друкуються окремо.

Хоч ця заборона й ішла рішуче проти нашої стародавньої церковної практики, проте з бігом часу зробила вона своє діло: тепер у народі й думка ніколи не з'являється про те, щоб заручини зміцнити в церкві чином обручення, а звичайно в день весілля

*) Ор. Левицький: „Воспрещение повѣнчаными молодым жить врозь до свадьбы“. Кіевская Старина. Февраль 1900 г., ст. 65—67.

**) Прот. К. Никольскій: „Пособіе к изученію устава богослуженія Православной Церкви“. С.-Петербург, 1907 г., ст. 724.

з'являються просто „до шлюбу”, коли й відправляється одразу без жадної перерви чин обручення й чин шлюбу.

Таким чином Церква Православна стратила свій вплив на один з досить поважних актів життя народного, яким ще й досі є заручини. Правда, Вона й тепер освячує *post faktum* в день шлюбу своїми молитвами висловлених в день заручин намір молодих побратися, але цей момент цілком вже уникає від свідомості народу, який тепер вже не відчуває потреби вдатися до авторитету Церкви, щоб за посередництвом Її перед Самим Богом засвідчити в чині обручення сказане між молодими в день заручин слово.

2. Чин обручення.

Чин обручення згідно нашим рукописним і стародавнім требникам відправлявся ріжно. По одним требникам, а саме: Віленському 1617 р., Стратинському 1606 р., він нічим не ріжнися від обручиння наших теперішніх требників. Згідно знов з деякими рукописними требниками*), в порівнанні до сучасної практики в чині обручення були такі ріжниці: 1) Перстні, цей знак сказаного між молодими слова, священник подавав молодим зараз по прочитанні першої молитви обручення: „Боже Вѣчный, растаящийся собравый въ соединеніе“, 2) міняли перстні одне одному самі молоді, а не „восприємник“, 3) після цього священник „сѣплѣтаєть руки ихъ десные друг другу“ й читалася молитва на головоприклонення „Господи Боже нашъ, отъ языкъ предобручивый“ і 4) безпосередньо по цій молитві бував отпуст.

Знов ще по інших рукописних**) требниках і деяких стародрукованих***) після звичайного початку, великої ектенії, молитви „Боже Вѣчный, растаящийся собравый“, заміни молодими перстнів, зеднання священником їх правиць та перечитання молитви на головоприклонення виголошувалася ектенія „Помилуй нас Боже“ й допіро бував отпуст.

В требнику ж митрополита Петра Могили й на ньому зворованих требниках в порівнанні до теперешніх наших требників у чині обручення є одна тільки особливість, внесена до цього чину самим митрополитом Петром Могилою, а саме: священник обкадивши молодих нахрест і віддавши кадило, перше ніж положити початок обрученню виголосом „Благословен Бог наш“ питав спершу молодого „руским (себто українським) языком“, глаголя: „Маєшъ (имя рек) неотмѣнный и статечный умыслъ заручити собѣ теперь тую (имя рек), которую тутъ передъ собою видишь, въ станъ малженской, а гды тому часъ будетъ, поняти еи собѣ за малжонку?“ Молодий відповідає: „Маю, велебный Отче!“ По цьому те саме питав священник молоду, а після її стверджуючої відповіді знов питав молодого „рускимъ языкомъ“: „Не шлюбувалесь иншой которой шлюбу малженського?“ відповідає: „Не шлюбо-

*) Рукоп. Національного Музею у Львові №№ 29532, 14788.

**) Тамже №№ 68, 202, 13262.

***) Требники: Остріг 1606 р., Львів 1693,—1621 р. і 1633 р.—Арсенія Желіборського 1645 р.

валемъ, велебный отче!" По запитанню про те саме молоді та по її відповіді питав священник утретє молодого, потім і молоду: „Объѣцуетъ (имя рек) кому иншому шлюбу малженського, опрочъ тоей(имя рек), ажъ до ей (его) смерти не шлюбувати?" Відповідь: „Объѣцую, велебный Отче!"

А по цьому в Требнику читаємо таку примітку: „Блюди и опасно сохрани сие, о іерею! Аще единъ отъ нихъ ничто же на твоя вопрошенія отвѣщаетъ, или аще речетъ, яко не хочу, да никакоже дерзнеши обручити ихъ, но абіе престани, има же повели отити въ свояси... И сие паки виждь и сохрани, яко сие вопрошеніє точію быти имуть, егда не абіє вѣнчаются новоне-вѣстныи, но отлагаемо бываєть вѣнчаніє ихъ въ ино время**). На той же випадок, коли й обручення й шлюб мають відбутися разом, требник Петра Могили надає скорочений чин обручення. На початку священник, замість вищенаведених питань, задає молодим ті питання, що положені перед шлюбом, і що є, але тільки мовою словянською, і у теперішніх наших требниках. По требнику ж митрополита П. Могили священник питався по черзі молодих— „языкомъ рускимъ": „Маєть (имя рек.) волю добрую и не примушоную, и постановленный умыслъ поняти себѣ за мал-жонка (у) тую (того) (имя рекъ), которую (ого) тутъ передъ собою видишь?" Молоді відповідали „Маю, велебный Отче!" І знов питав їх священник, кожного зокрема: „Не шлюбувалесь (ась) ин-шей (му) котрой (му) вѣры малженской?" Молоді відповідали: „Не шлюбувалемъ (ам)" Після цього священник починав: „Благо-словенъ Богъ нашъ" і читав молитву „Господи Боже нашъ, отъ языкъ предобручивый", а після цієї молитви священник благословляв молодих перстнями й вдягав їм їх на праві руки, промовляючи ті самі слова, що й тепер. Зараз після того читалася молитва: „Господи Боже нашъ, отроку патріарха Авраама" й без-посередньо по ній починався шлюб виголосом „Благословенно цар-ство"**))

Жадних питань молодим в чинах обручення й шлюбу, згідно з стародавньою практикою церкви грецької, московської***) й на-шої домогилянської, ніколи не було.

В теперішніх наших требниках, як відомо, перед обрученням також ніяких питань немає, а питання, що містяться перед чи-ном шлюбу, є нічим іншим, як перекладом на церковно-славянсь-ку мову питань требника Могилянського. Коли ж ми звернемося до латинських книг богослужбових церкви католицької, то знай-демо в них в чині тайни шлюбу такі питання: католицький свя-щенник, звертаючись до молодого, питає: „Habesne bonam et non coactam voluntatem, animumque bene deliberatum contrahendi Matrimonium cum N. quam cernis praesentem?" — R. „Habeo". Потім питає знов „Fatere, si non spondesti fidem Matrimonii cui piam al-

*) Требник Митроп. П. Могили, Київ 1646 р., ст. 397—399, примірник Н. М. у Львові № 274.

**) Ibidem., ст. 407—408.

***) Н. Одинцевъ: „Послѣдованіє Таинствъ в Церкви русской в XVI вѣкѣ по ру-кописям Новгородской Софійской и Московской синодальной бібліотек". — Страницы 1880 г., т. II, ст. 51.

teri praeter illam? — R. „Non sponendi“. Dei ude similiter interroget sponsam. „Eodem modo tu N. habesne bonam et non coactam voluntatem, animumque bene deliberatum contrahendi Matrimonium cum N., quem cernis praesentem? — R. „Habeo“. І знов питає молоду: „Fatere, si non praestisti fidem Matrimonii cuipiam alteri praeter illum? — R. „Non prestiti“*)

Як бачимо, питання молодим перед шлюбом требника Петра Могили й теперішніх наших требників є мало-що не дословним перекладом вищенаведених питань латинського ритуалу. Таким чином вплив латинської церковної практики на нашу з даному випадку не підлягає сумніву. Митрополит Петро Могила, очевидно, просто переніс з латинського ритуалу ці питання в перекладі на „языкъ рускій“ до свого требнику в чин шлюбу й, на підставі цих питань, правдоподібно, скомпонував уже сам питання перед обрученням. Зробив це митрополит Петро Могила, щоб піднести в очах народу значення церковного обручення й шлюбу. Треба пам'ятати, що в ті часи на одруження дивилися як на акт, що базується виключно на добрій волі молодих; при чому законність цього акту зовсім не залежала від санкції Церкви. Щоб після змовин, списання інтерцизи, що заносилася до актових книг, та церемонії заручин, після якої в актах молода іменується вже „женою обрученою“ свого жениха**), змусити молодих відчутти погребу ще й церковного обручення,—треба було заміти піднести повагу цього чину церковного в очах народу.

Православна Церква завше вчила, що в обрученню одержується від Бога благословення союзу любови нерозрешимого, що тут перед самим Богом зміцняється сказане між молодими слово, то-б-то зміцняється намір молодих побратися й на знак, в посвідчення їхньої обоїпільної й добровільної обітниці, надягаються перстні на правиці їхні.

Але ця наука не дуже-то доходила до свідомости народу, що привик до конкретного способу думання. Нарід твердо знав, що основою подружнього життя є добровільна згода, слово, що його давали одне одному молоді, а тому церковне обручення, в якому цього основного атрибуту правдивого заручення не було, і не могло мати належної йому поваги в очах народу.

Цим-то словом і доповнив митрополит Петро Могила церковне обручення. Це доповнення логічно закруглило чин обручення, давши конкретний вираз тим думкам, що містилися й містяться в його молитвах, а разом з тим надало йому великої поваги й поставило в очах народу церковне обручення вище звичаєвого ритуалу заручин, бо добровільна згода молодих, висловлена перед людьми, підчас церковного обручення урочисто повторювалася перед самим Богом і зміцнялася та освячувалася відповідними молитвами. А щоб не так унадно було, розійшовшись після обручення, забути за дане перед Богом слово, митрополит Петро Могила додав до чину обручення ще й обіцяння нікому іншому

*) *Ritualie sacramentorum. Cracowiae 1892 г., ст. 296.*

**) Ор. Левицкий. *Формы заключения браков в Ю. Р. въ XVI и XVII ст.* стор. 7.

шлюбу малженського, oprіч тієї (особи, з якою обручаєшся), аж до її смерті не шлюбувати, впливаючи таким чином на волю молодих і на думку загалу, в той спосіб змушуючи їх шанувати обручення церковне та ставитися до нього з повною свідомістю його поваги й святости.

Ці надзвичайно змістовні й доречні питання з чину обручення усунено було, очевидно, в зв'язку з наказом царя Петра з року 1720 „чтоб никакой розни не было“.

(Далі буде).

К. М.

На теми з проблем православя.

Круг ухвали Св. Синоду від 17 жовтня мин. року, якою затверджено для вжитку в святинях, в разі потреби, переклади на польську мову Літургії Св. Йоана Золотоустого, панахиди й молебну, склалося стільки галасу, газетної та усної дискусії, що видалося, ніби ухвала та була чи не найбільшою подією в житті Автокефальної Православної Церкви в Польщі в минулому році. І об'єктивно треба ствердити, що найбільш спокійно віднеслась до тої події українська православно-громадська думка й українська православна преса. Натомість до роздмухання цілої тієї „події“ спричинились статті польських консерваторів („Słowo“ у Вільні), галицько-української (уніятської) преси та російської преси („Русское Слово“, „Наше Время“, „Искра“— всі у Вільні), а в останнє і виступлення рновців на зїзді РНО і після зїзду у грудні м. р. у Варшаві. А ці обставини ясно вказують вже, що до ухвали Св. Синоду застосовано не церковно-православну точку погляду, а політичну, взглядно—національно-політичну, з метою при тому використати ухвалу Св. Синоду далеко не в цілі,— сказали б ми,— бажання добра Православній Церкві в Польщі.

I.

Бо коли підходити до ухвали Св. Синоду від 17 жовтня, не викривлюючи її й не товкуючи на свій лад, то що можна сказати проти неї з церковного погляду? До того ж вона має в нашій Церкві свою історію. Адже ж ще 14 грудня 1922 р. Св. Синод, під головуванням бл. п. митрополита Юрія, після того, як ухвалою від 16.VI. 1922 р. допустив в богослужбовій ц.-словянській мові народню українську вимову й читання Слова Божого на Службі Божій українською мовою, дозволив „в православних парафіях з більшістю білоруського чи польського населення богослужбовий ц.-словянський текст вживати при службах Божих з вимовою, властивою цим народам, а проповіді в церквах виголошувати їх рідною мовою, коли того побажають парафіяни“. А в досі основній що-до літургичної мови в Православній Церкві в Польщі ухвалі Св. Синоду від 3 вересня 1924 р. говориться: „В доповнення до постанов Св. Синоду від 16 червня і 14 грудня 1922 р. і в розвиток їх—допустити вживання української, білоруської, польської й чеської мов у тих богослужбових чинах, яких

текст одобрено вищою церковною владою, і в тих парафіях, де того захочуть парафіяни і де це є можливе з місцевих умов". Апробата на засіданні Св. Синоду 17.X. 36 р. польських текстів літургії Йоана Золотоустого, панахиди й молебну є послідовною, стоїть в звязку, як бачимо, з ухвалою від 3.IX. 1924 р. і, розуміється, з церковно-канонічного погляду безсумнівною, як і зазначив про це Його Блаженство митрополит Діонисій делегації від РНО 9 грудня м. року, що „з погляду канонів Православної Церкви до перекладу православного Богослуження на різні мови не може бути ніяких перешкод, і що кожен православний може молитися на любій мові по свому вибору“. („Русское Слово" № 291 м. р.).

Та делегаціям „Верховного Совѣта РНО“ не церковно-канонічні вияснення потрібні; сотні раз вже було удоводнено, що нема догматичних чи канонічних перешкод в православії молитися людині не в церковно-словянській мові, з московською до того ж жимовою, і ці доводи ніколи і ні одним з „рновських Богословів“ не були не то що збиті, а хоч поважно захитані... Інша річ — п. Мацкевич („Słowo" віленське), який, як католик, може й не знати православного погляду на літургічну мову, а напевно не знає, що польська мова апробована до вжитку в Службі Божій ще в р. р. 1922 і 1924 наведеними вище ухвалами Св. Синоду. Цілком слушно повчив у цьому відношенні п. Мацкевича кс. Ян Урбан, говорячи, що „польський переклад східньої літургії не є першим перекладом її на новочасні мови. Значно раніше вже в Росії перекладено літургію на мови латинську, естонську, татарську, китайську, японську і др. (із словянських, додамемо від себе, на чеську К. М.); зараз на еміграції росіяни відправляють свої богослуження іноді по-французьки, англійськи й німецьки, в цілі зацікавлення своєю літургією людности католицької й протестантської, серед якої мешкають... Власне українці, що боряться за українізацію у себе богослуження, покликаються на всі ті прецеденти й слушно закидають росіянам непослідовність, коли в українській мові вбачають якусь профанацію служби Божої“...*)

До цих зауважень кс. Яна Урбана на адресу п. Мацкевича ми могли б додати, що в своїй ігноранції останній ще твердить, що „церковно-словянська мова є таксамо головною літургічною мовою Східньої Церкви, як у наших костелі мова латинська“, — очевидно, в даному разі йому треба було б казати про мову грецьку, а не церк.-словянську. Та нам здається, що взагалі не є справою п. Мацкевича, чи інших неправославних „союзників“ рновців в обороні церковно-словянської мови в богослуженні, вказувати православним, якою мовою їм молитися. Справа та є без сумніву справою *самого тіла Церкви*, її архиєпископів, пастирів і вірних приналежних до неї. Адже ж ми ніколи не вважали б для себе підходящим вказувати католикам, якою мовою вони мають молитися. Тому виступ в цій площині п. Мацкевича з його аргументами на захист виключно ц.-слов. мови в православному богослуженні (в роді того, що мовляв „Александр III і Победоно-

*. „Oriens" XI—XII 1936, стор. 187—188.

сцев славилися, як „обрусителі“, а все ж таки не замінили ц.-сл. мови на російську мову“— „Słowo“, ч. 307 м. р.), цей виступ, охоче підхоплений українською уніятською пресою („Нова Зоря“, ч. 93 м. р., „Нива“, ч. 11 м. р.), вважаємо по меншій мірі невласливим. І „крокодилеві сльози“ п. Мацкевича над „бідолашним православ'ям“, архієреї якого мовляв „згодилися,— як пише п. Мацкевич,— змінити свою літургічну мову“ (?), чи не для того врешті пущені, як і головний сенс виступлення „Słowa“ чи не до того врешті зводиться, щоб закинути в думку православних насіння: „Наші єпископи ніколи не ухвалили б такого спольщення богослуження... Це вказує без сумніву на вищість характерів католицького духовенства над духовенством православним. Як католики, можемо цим тільки гордитися...“ („Słowo“, ч. 307, з 8.XI.1936).

Беручи ухвалу Св. Синоду від 17.X. 1936 р. і в зв'язку з постановами відносно богослужбової мови від 3.IX. 1924 р., могли б мати в данім випадку до Св. Синоду жель тільки православні українці, але не безпосередньо в стосунку до апробати польських перекладів богослужбових текстів, тільки *ad hoc*, навіязуючи від даної ухвали до положення в церковній практиці нашої українських богослужбових текстів. Правда, Комісію Перекладу Св. Письма й Богослужбових книг при Українському Науковому Інституті в Варшаві очолює Його Блаженство митрополит Діонисій; крім Владики Митрополита, в склад Комісії входить двох ієрархів — архієпископ Волинський Алєксій і єпископ Луцький Полікарп. На тій підставі переклади, прийняті Комісією, вживаються в церквах, як рівно ж і переклади проф. Огієнка, благословлені раніше до вжитку в церквах Владикою Діонісієм як єпархіяльним архієреєм. Але, згідно постанови Св. Синода від 3.IX. 1924 р., належним є оформити це положення офіційальною апробатою українських перекладів в Св. Синоді, як апробовано польські переклади.

Не сумніваємось, що це буде зроблене, що праці Комісії при Українському Науковому Інституті під головуванням Його Блаженства Св. Синод в найближчому часі затвердить до вжитку тих українських перекладів в святинях, де в тому буде потреба, Св. Автокефальної Православної Церкви в Польщі.

II.

Так ясно для не сполітикованої церковно-православної думки представляється дана справа з церковно-православного погляду. Але ж політика, яка в наші часи стремить залізти у всі щилини життя, і тут знайшла собі хід і предстазила справу так, що ніби,— як формулює висновки тих „політиків“ кс. Ян Урбан,— „православна ієрархія хоче накинати польську літургію перше православному жовнірові, а потім і православній людності“*), а п. Мацкевич, який перший зробив висновок з ухвали Св. Синоду, що „православний мужик має слухати богослуження по-польськи“, закид примусового впровадження польської мови до православного богослуження скерував через голози православної ієрархії,

*) Op. cit. стор. 188.

зачіпивши перше її, до політиків, які „не доросли до розв'язування політичних задач“. („Słowo“, ч. 307 м. р. „Ludzie nie dorosli do rozwiązywania zadań państwowych“). Допустившись же цієї логічної помилки „mutatio elenchi“, себто підміни тези (апребата польських перекладів Св. Синодом—примусовому впровадженню польської літургічної мови), авторам її було вже легко громи й блискавки кидати на нерозважних політиків, а на православну ієрархію виписувати, що вона „у своєму принизливому сервілізмі докотилась до самого краю“ („Діло“ від 25.X. 1936, ч. 241). В органі п. Мацкевича і серед цих „громів і блискавок“, на нерозважність політичних чинників теж, правда, яскраво проглянули його ріа *desiderata*, в ім'я яких боліє за „православного мужика“. „Певно,—пише він,—що було би краще, коли б усі мешканці Польщі прийняли католицизм і виреклися православ'я. Але це не дасться так нараз зробити і не треба створювати ситуації, яку кождий православний відчує, як переслідування його віри“. (Підкр. наше).

Делегації рновців, що логічно мислила так само, як і п. Мацкевич та українська уніятська преса, Владика Митрополит освідчив, що „ніяких розпоряджень про колонізацію богослуження не давалось“ і що „факт благословенства перекладів богослужбових книг на польську мову було б хибно тлумачити як заохочування до переходу на польську літургічну мову. Взагалі не треба думати, що Церква буде використовувана, як знаряддя колонізації населення“ („Р. Слово“, ч. 291 м. р.).

Маємо дійсно вражіння, що в інтенціях тих, хто занепокоївся ніби долею авторитету православної ієрархії, лежало роздмуханням усієї цієї історії той авторитет як раз ослабити. А що до політичних чинників, близьких до справ Православної Церкви, то чейже п. Мацкевичеві і др. добре відомо, що від часу урядів св. п. Маршала Пілсудського в основу державної політики в стосунку до Православної Церкви положено стримління до відродження добрих історичних традицій нашої Церкви за часів давньої Польсько-Литовської держави, стверджене державним актом великого історичного значіння—грамотою Пана Президента Речипосполитої на ім'я Первоієрарха нашої Церкви митрополита Діонісія. Про таке наставлення державної політики до проблем Православ'я у відродженій Речипосполитій польський історик*) м. інш. пише: „Що раз загальніше зміцнювалося переконання, що єдине поверот до історичної традиції, до засади соборности дасть зовнішній автокефалії належні основи внутрішні... Уряд, який стільки дав доказів зрозуміння справ і стремління Православної Церкви, і на сей раз пішов їй на руку"... І наведши далі повністю текст Грамоти Президента Речипосполитої від 30.V. 1930 р., автор кінчає: „Православна Церква в Польщі стала перед лицем переломового моменту, який вирішує усю її будучність“.

Звідсіля посуджування, — не знаємо на якій підставі, — п. редактором Мацкевичем політичних чинників, що вони вливають на православну ієрархію в справі впровадження польської літургічної мови, являється по суті посуджуванням у відступленні

*) Janusz Woliński. Polska i Kościół Prawosławny. Lwów 1936., стр. 143—145.

від основ церковної політики, вказаних Грамотою Президента від 30.V. 1930 р. Аджеж світлі традиції історії Православної Церкви за давньої Речипосполитої не знають навіть прецедентів, щоб тодішні політичні чинники взагалі вмішувались до справи літургічної мови для православного населення. Польська мова, як і взагалі польська культура, в житті Церкви, в організації й житті тодішньої духовної православної школи відігравали велику роль. Але ж процес цей був органічним в історичнім житті Церкви й її вірних, позбавленим якої-будь штучної агресії в стосунку до православних горожан, навпаки—вірність православній вірі й Церкві в ті часи була ознакою заховання своєї національності.

За часів митрополита Петра Могили посеред численних видань тої славетної доби*) маємо Короткий Катехизис, виданий р. 1645 в Києво-Печерській Лаврі, а в ньому характеристичну для мовного питання в ті часи „передмову до чителника“ (подаємо в сучасній транскрипції):

„За благословенням і розказанням старших, часу недавно прошлого, през друк короткое Собрання науки о Вірі Православнокафоличеської Християнської, світу Книжка побликованая есть *діалектом Польським*: для певних і поважних причин, чителнику ласкавий, а немній для тоєї, аби уста невстидливих помовцов затамовані били. Которій будучи неприятелими головними Церкви Всходней, діалектом Польським, сміли і важилися розними герезіями Церков Православнокафоличеськую мажучи, світу огижати. Аби таким же діалектом (гди правдивое визнання Церкве читати будут), зражені і поганьблені, вічне зоставали. Тепер зась пвотре тая сама Книжечка о Вірі Православнокафоличеської, на нікотрих місцех трохи обширне ісправлена, *діалектом Руським* през друк світу публікується для самих Синоів Церкви Православнокафоличеської *всходней*. Втот цель і конець, аби не тільки самиі іереі в парафіях своїх повіроним собі од Христа Спасителя, Кровію Єго святою откупленим овечкам науку певним і уторованим способом подавали на кожний день, а найбарзій еднак в неділю і в дні святиї, леч аби теж і світськії православніі, вміючіі читати, невміючим і простійшим с повинности християнської, еднаковим способом науку преподаючи заправовали***).

Отже виходить, що коли б п. Мацкевич і другі з ним у їхньому представленні ролі сучасної політики відносно православ'я мали слухність, то це не тільки б не вертало нас до світлич традицій Могилянської доби за часів давньої Польщі, а пригадувало б, як пише кс. Ян Урбан, „doświadczenia z rosyjskimi „Tiebia Boga chwalim“ i „Boże caria chrań“, śpiewanymi niegdyś pod przy-
musem w polskich katolickich kościołach“***). Вважаємо одначе, як

*) Згаданий вже історик про самий акт висвячення Петра Могили на митрополиту катедру каже, що акт той „inaugurował powrót do tak zgodnego z charakterem i tradycją Kościoła prawosławnego współżycia i współdziałania z tą organizacją państwową, w której obrębie znajdują się jego wyznawcy“. J. Woliński. *Op.cit.* стор. 95.

**) Київській митрополит Петр Могила и его сподвижники. Т. II. С. Голубева. Киев, 1898, стор. 356—359.

***) Oriens, *op. cit.*, стор. 188.

і раніше вже висловили свою думку, що цілий той алярм в пресі викликано в певних цілях штучно.

Інша річ далі—позиція у створеному галасі православних рновців. Делегація їхня, при тій спосібності, подала Владиці Митрополитові меморандум, в якому підкреслює, що „переклад богослуження на живі мови являється нівеченням істоти богослуження й замість молитовного настрою викликає почуття згіршення і навіть образи”, а тому РНО вимагає „припинити відправу богослуження на живих мовах до прийняття по цих питаннях рішення Церковного Собору“ (Русское Слово, № 291 м. р.)

Це виступлення рновців *явно скеровано проти української відправи богослуження*. Ріжні православні „інородці” і тутейші комаревичі в РНО сами займають ту саму позицію, з протестом проти якої послали делегацію до Владики Митрополита. Аджеж забороняти людям молитися в їх рідній мові, в якій бажають молитися, це те саме, що й накидати кому мову для його молитви. Ані ієрархію, ані політичні чинники ніхто ще не посуджував, що вони примушують нарід до української відправи, і кожному лякові відомо, що рух за впровадженням живої народньої мови до богослуження вийшов і йде від самих вірних, а ієрархія розумно й слушно йде тому назустріч, по думці ухвал Св. Синоду від 3 ІХ. 1924 р., задовольняючи бажання парафіян *і нікого до зміни літургічної мови не силкуючи*. Розуміється, що у цьому відношенні ми не можемо солідаризуватися і з „Українською Нивою” у її вимозі: „*українізації Служби Божої по всіх православних парафіях*” (див. ч. 16 м. р. ст. „Ієрархія і наші потреби”), без огляду, виходило б, на те, чи сами парафіяни бажають заміни церковно-словянської мови, чи ні. Але ж чи подумали рновці над тим, що викликала б в житті нашої Церкви заборона відправи богослуження в українській мові в тих численних парафіях, де вона впроваджена на бажання вірних? Очевидно, що не подумали. Чужі розумінню ідеологічних основ православ'я, розумінню й відчуттю його кращими ієрархами Російської Церкви, представниками релігійно-православної думки серед російської інтелігенції, — рновці донині кланяються принципові „*тащить і не пущать*”, вважаючи, очевидно, себе репрезентантами й останніми могиканами тої в Церкві „казьонщини”, якій Православна Церква, як експозитура державної російської машини, мусіла служити особливо на тере-нах, що складають тепер Православну Церкву в Польщі.

Церковно-словянську мову в нашій Церкві русифіковано, як відомо, ступнево від часу приєднання Київської митрополії до Московського патріархату. Отже в тому виді, як зараз у нас, є вона „новшеством”, заведеним російською владою, що наказала і в церквах правити „голосом, свойственным російскому нарѣчію*”). Отже, коли ходить навіть про традицію *церковно-словянської мови* в богослуженні, то в ім'я цієї традиції треба давно вже було залишити московську вимову *ц.-словянських текстів* і вернути по всіх українських парафіях до української давньої вимови. І ми думаємо, що коли б зроблено було це по думці й ухвалі

*) І. Огієнко. Українська культура. Київ. 1918., стор. 177.

Волинського Єпархіального З'їзду 3—10 жовтня 1921 р., по думці ухвали Св. Синода від 16 червня 1922 р.,—коли б давно вже була залишена вимова: „верую“, „хлеб“, „тело, „благаславлен“, „ва веки“ і т. д., то і питання заміни ц.-слов. мови на живу українську мову не стало б так гостро, як стало воно дійсно зза „згірчення й образи“ національного почуття українського народу, якому накинута *змосковщени* церковно-слов. мову. А вертаючи знов до питання традиції церковної мови в нашій Церкві, дозволимо собі, як що не в науку рновцям, бо є то безнадійним, то в поміч тим, хто з ними має до діла, навести зі згаданого вище Катехизиса, виданого за митрополита Петра Могили в Києво-Печерській Лаврі, текст молитви Господньої:

„Отче наш, который естесь на небесех! Нехайся святит Имя твое. Нехай прийде Кролезство твое. Нехай будет воля твоя, яко на небі, так і на землі. Хліб наш насущественний дай нам нині. Отпусти нам наші вини, яко і ми отпушаем нашим винуватцом. І не вводи нас в іскушеніє. Але збав нас от злого. Албо-вім твое єсть Крoлевство і моц і хвала на віки. Амінь“*).

III.

Від апробати Св. Синодом перекладів на польську мову Літургії Золотоустого, панахиди й молебну, через лукаве переборщення того факту до розмірів, що це, мовляв, хочуть запровадити для православних мас польську богослужбову мову, непрошені опікуни Православної Церкви пересунулись врешті до третьої тези, виразником якої явилось на сей разгалицьке „Діло“. „Автокефальна Православна Церква у Польщі,— пише „Діло“,—явно й славно піддержує тезу, про яку ми—не бажаючи зовсім ображувати релігійних почувань наших православних земляків—здавна говорили: *Православіє може бути тільки державне, пристосоване до національно-державницьких тенденцій панівної нації*“ („Діло“, ч. 241 м. р., ст. „Православні богослуження у польській мові“. Підкресл. „Діла“).

Ми не сказали б, щоб у цьому твердженні уніятського земляка не було образливої погорди до релігійних переконань, найінтимніших почувань душі й релігійних звичаїв, православних українців, унаслідованих ними від віри прадідів, яка була колись і вірою предків теперішніх уніятів. Але тему сердечної чутливості та делікатности, про що люди в агітаційному ажіотажі звичайно забувають, ми залишимо на боці.

„Діло“ являється у тому твердженні старанним учнем часопису „Oriens“, органу східної місії о.о. єзуїтів в Польщі. Там завше повторюється, що „остатнім сторожем православя або буває держава, навіть часто „інославна“, або зовсім нема такого сторожа“**), там завше проводиться думка, що „неміч Церкви (православної) впливає з дальших джерел, з паралічу, який діткнув її в самім факті схизми, у відорваності від столиці св. Петра. Не маючи опертя на Петровій скалі, мусить вона спиратися завше й

*), Op. cit., стор. 432—440.

**) „Oriens“, I—II, 1934, стор. 2.

скрізь на плече світської влади, якогось єпископа *ad extra*, чи то буде візантійський базилевс, чи російський цар, чи республіканський уряд, і слухати їх урядовця, чи буде ним обер-прокурор синоду чи який директор департаменту^{*}). У цих твердженнях відмовляється, іншими словами, православу *внутрішньої сили*, сили Божої благодати, релігійного внутрішнього переконання його ісповідників і внутрішньої організованості його, як *тіла церковного, як народу Божого*.

Та чи не занадто орган о.о. єзуїтів, а за ним і його підголоски в „Ділі“, упрощують питання? Чи проблема взаємовідносин церков і держав і народів не в науді богословській, а в *історичних фактах*, не була може трохи складнішою? Тема ця, розуміється, обширна й глибока. Тому ми дозволимо собі подати тільки де-кілька уваг з приводу твердження, що „православя може бути тільки державним“.

Історія Православної Церкви свідчить, що помістні церкви її творились більш як *народні* (національні) церкви, цілком у згоді зо св. канонами, найдавніший з яких по цьому питанню устрою Церкви каже: „Єпископам *всякого народу* (екасту етнос) належить знати першого із них“... Правда, національні церкви в своїх межах совпадали здебільшого з державними організаціями тих же народів, які ісповідували православну віру, але так було не завжди, а звідсіля і безпідставним є твердження, що „православя може бути тільки державним“, „спиратись на плече світської влади“. За прикладом ходити не треба далеко. Історія Української православної Церкви в добу боротьби її з унією яскраво свідчить кожному, що православя силу свою черпало і, очевидно, *завше може черпати в самім народі* (етнос), який православя ісповідує. Берестейський собор православних 1596 р., коли навіть з ієрархії тільки двох залишилися при вірних, уся дальніша історія церковно-православного життя після 1596 р., історія братств та їх діяльності, боротьби православних членів сеймиків та послів до Сейму Речипосполитої і т. д. чейже становчо відкидають історичними фактами погордливе твердження, що „православя може бути тільки державним“. А з другого боку, чи „велика і спасенна реформа“, як називає унію „Нова Зоря“ (ч. від 29.XI. 1930 р. ст. „Календар і письмо“), яку („реформу“), по признанню того ж уніятського органу, „з таким опором зустріла після 1596 р. більшість тодішньої Руси“, а „найдовше опір ставляли галичани“ (єпархії львівська й перемиська), чи ця „реформа“ дійсно зломила той опір переконлизою силою своєї внутрішньої переваги над православям, яке може бути тільки „державним“? А чи може теж „спираючись на плече світської влади“? Радили б перечитати про це у польського історика Я. Волінського у видатній отце його праці „Polska i Kościół Prawosławny“ (Львів, 1936), стор. 109—129.

Люди, горді своєю церковною ніби — незалежністю від держави, тепер часто люблять м. інш. посилатися на долю Православної Церкви в СРСР, що дивіться, мовляв, як православя трималося там державною царською владою, не стало тієї влади,

* „Oriens“, V—VI. 1935, стор. 88.

впало й православля. Нас найменше можна посудити в прихильності до цезарепапізму, і ми сами не раз писали про біди, заподіяні російським цезарепапізмом Православній Церкві. Одначе, не ототожнюючи *цілого* російського православля з т. зв. *офіційним* православ'ям в мин. Росії, ми повинні сказати, що судити про внутрішню силу православля в умовах совітської дійсности неможливо. А то тому, що совітська влада *переслідує* Церкву, переслідує релігію. Коли б у Світах була правдива свобода сумління, свобода ісповідання, віри, тоді б тільки ми могли зобачити, чи дійсно, як твердять наші „земляки” та „приятелі”, православля могло бути тільки державним, існувати тільки при підтримці органів державної влади. В умовах же життя релігійного в СССР зараз, сміливо можна твердити, що і католицизм і протестантизм можуть бути тільки державними, бо й вони там, в умовах, створених безбожною владою, не процвітають і нічим *в тих умовах не виявили своєї вищости* над православ'ям.

З другого боку наші відомости про духові процеси громадського й особистого життя в Сталинській імперії остільки скупі й недостатні, що нам трудно робити тверді висновки і про теперішню ролю в тім духовім житті, загнанім глибоко, глибоко в закамарки духа людського та до підземелля, про ролю — православля, православної ідеології серед інтелігенції та релігійної традиції православної в народніх масах.

Так не можемо не признати занадто поверховим твердження про життєздатність православля тільки при підтримці його державою. Інша річ, коли кажуть, що „в характері й традиції Православної Церкви є співжиття й співділення з тою державною організацією (очевидно, тільки не безбожною — К. М.), в межах котрої знаходяться її визнавачі” (Janusz Woliński op. cit. стор. 95). Історія це спостереження загально підтверджує, і думається, що такому хатактеру й традиції трудно відмовити ролі *творчого фактора* в житті людства, який, здається нам, був завше більшим добродійством в історії людства, ніж боротьба Церкви за світську владу та тяжкі в історії релігійно-революційні війни.

Нині, перед лицем страшної небезпеки, з якою увійшла в християнський світ і спритно шириться в ньому далі пропаганда комуністичного інтернаціоналу, що в диявольськім експерименті влаштувати життя на землі без Бога нищить особистість людську, запрягаючи маси людські до тяжкої праці в ярмі загальної казарми, — як же невідкладними являються оті „співжиття й співділення” усіх позитивних чинників в *боротьбі за християнську культуру й за свободу „я”,* індивідуального й народнього; яким сумним являється, на тлі величезних загально-християнських завдань часу, дрібне в державному чи громадському житті політиканство, що вносить тільки розлад між Христові церкви й християнами, і як *просто мізерно* виглядають „меморандуми” про заборону українському народові молитися в православних святинях його рідною мовою.

СВЯЩ. МИХАІЛ ТАРНАВСЬКИЙ

Парафіяльна місія.

„Священики, що добре управляють, нехай удостояться подвійної честі, передовсім ті, що трудяться в слові й науці“.

(І Тим. V, 17).

Нема, здається, сумніву, що значіння місії для парафії є так актуальне, що не годиться переносити її потребу виключно на область Нової Зеландії чи Полінезії. Не належу вправді до групи тих песимістів, що готові здетронізувати релігійно-моральний стан наших парафій до категорії релігійної вартости нехристиянських народів, однак уважаю за провину ті переконання, котрі малюють перед очима несолідних критиків рожеву картину усіх наших парафій без винятку. Правда, що віроісповідна статистика не заключає в собі даних про випадки, що свідчили б про розвій фетишизму на області загалу парафій,— однак це не доказує, нібито б релігійно-моральний стан нашого населення був вартістю без закиду. Того рода обставини дозволяють мені стати на тому становищі, що акція парафіяльних місій стається щораз більше потребою дня. Бо хто ж стане оспорювати твердження, що поганство новозеляндців і полінезійців здобуває собі в душах нашого народу що раз обширніші колонії? Акція новочасного поганства вимагає реакції, що заключається в ужитті відпорних средств. До ряду тих средств належать парафіяльні місії.

* * *

Парафіяльні місії—це, так вискажусь,— комплет проповідей та релігійних обрядів, що їх призначається для загалу даної парафії, щоб відновити внутрішнє життя душ. З огляду на те, що місії криють в собі дуже високу ціль, мусять вони відбуватись в укладі средств шляхом добре обдуманого й старанно уложеного плану. В парафіяльних місіях співпрацюють передусім три чинники: молитва, слово Боже й святі Тайни. Беручи однак під увагу, що ціллю молитви є готування дороги Божому слову, а гідно прийняті Тайни завсїгда освячують душу,— можна без пересадити твердити, що Боже слово є із згаданих чинників практично найважливіше. Для успішности місії вимагається безумовно відповідного приготування. Передовсім треба, щоб душпастир парафії не шадив труду, щоб зробити все, що лежить в його силі, приготуваючи своїх вірних до участі в місії, що має в парафії відбутись. Обовязки провідника місії може сповняти єпархіяльний або окружний місіонер, а в склад проповідників—священнослужителі, що володіють даром живого слова. При необхідности ряд проповідей може виголосити тільки один священик, однак треба памятати, що зовсім інше вражіння викликає проповідь, котру голосить щораз то інший бесідник, тим більше, що не всі проповідники є однаково до всякого рода проповідей спосібні. Щоб місіонер міг завчасу зорентуватись в умовах праці, що на нього.

го чекає, та, щоб міг він взяти під увагу спеціальні потреби, настоятель повинен прислати йому вже на 3—4 тижні перед місією докладний опис своєї парафії під душпастирським зором погляду. Інформує його отже, скільки душ числить парафія, який відсоток парафіян занедбує великодню сповідь, скільки осіб може помістити місцевий храм, де будуть відбуватись місійні науки, які є головні заняття парафіян, які їхні добрі й злі сторони характеру, які є небезпеки, що грозять їхнім душам, чи багато є в парафії незаконних подружеств і дітей з пожиття „на віру“, яке є взаїмодношення настоятеля й парафіян і т. п. Розуміється само собою, що перед тим, заки зачнеється місія в парафії, повинен її настоятель попросити на те благословення Єпархіального Архієрея. Покликаючи до праці місійний Комітет, що має складатись з найревніших православних вірних своєї парафії, настоятель зуміє точно перевести в стан реалізації свої підготовчі завдання. Згаданий місійний Комітет повинен постаратись про порядок і лад підчас цілого торжества. Рівнож повинен той самий Комітет вложити на 2-х—3-х своїх членів обовязок спровадження й продажу відповідньої кількості хрестиків, ікон, молитовників і т. п. Ходить про те, щоб обходитись по можливості без заводових крамарів, які не завсігди служать прекрасою та добрим приміром в часі наших відпустових торжеств. Дальше — мусить місійний Комітет занятись приготуванням місійного хреста з відповідним написом. На раменах місійного Комітету лежить рівнож обовязок заповнення відповідної кількості прислужників та прикраса храму. На мою думку, вимагання „пожертв на місію“ треба безумовно занехати, щоб не давати неприхильно настроєним елементам нагоди до непотрібних балачок. З хвилию розпочаття місії, все, що до неї відноситься, належить до компетенції провідника місії. Настоятель повинен в ім'я добра місії згодитись на те, що місіонер „впровадить свій устав“ в парафію місцевого настоятеля, котрий враз з другими священиками повинен приновлятись до заряджень місіонера та помагати йому в його апостольській праці.

* * *

Цих кілька скромних уваг подаю Вам, Всечесні Пан-Отці Душпастирі, з надією, що знайдуть вони у Ваших поглядах признання. Був би я дуже ралій, колиб Ви зволили мертву букву цієї статті спрямувати на шлях реалізації. Послужило б мені це заохотою повернути ще раз на сторінки нашого двотижневика з братніми увагами відносно змісту сійби Божого Слова.

УСІХ СВОЇХ ЧИТАЧІВ ТА ПРИХИЛНИКІВ
СЕРДЕЧНО ВІТАЄМО З НОВИМ РОКОМ ТА
БАЖАЄМО ВЕСЕЛИХ РІЗДВЯНИХ СВЯТ.

РЕДАКЦІЯ „ЦЕРКВА І НАРІД“.

ЛЕОНИД МАСЛОВ

Церква в Машові.

Маленька дерев'яна церква на честь св. Варвари в селі Машові коло Любомля є дуже цікавим і рідким вже взірцем старої церковної архітектури західної Волині. Подібних церков на Волині є дуже мало, власне кажучи—я зустрів всього два таких приклади: згадана церква св. Варвари в Машові й церква Воскресення в Суходолах на Володимирщині; перша трохи попсована „реставрацією”, друга не реставрована, за те є в стані, який загрожує взагалі її існуванню, а через те ці взірці, що залишились, є тим більш цінними: вимагають дослідження, а особливо докладних pomірів, щоб бодай на папері був захований їх вигляд для будучности.

Машівська церква є дуже стара, але про час її збудовання нічого не можна сказати: жадних певних історичних відомостей до нас не дійшло. Жадного старого опису церкви немає, а в клирових відомостях написано: коли церква збудована,—невідомо; „старі люде” в Машові кажуть, що їх церква має вже 500 літ, а це свідчить, що в народній уяві є вона дуже стара, далі ко старша, ніж може бути в дійсності.

Ол. Цинкаловський¹⁾ каже, що зі старих церковних книг видно, що машівська церква існувала вже в першій половині XVII віку²⁾; а більш ніяких відомостей не маємо.

Як що порівняємо нашу церкву з Воскресенською церквою в Суходолах, збудованою в 1580 році), які, як було вже згадано, є дуже подібні до себе, можемо прийти до висновку, що свій аналогічний вигляд ці дві церкви завдячують не дуже великій відлеглості між Машовом і Суходолами і малій різниці між часами їх збудовання, тим більше, що церков такого типу на Волині багато не було, а тому можна думати, що машівська церква була збудована рівнож в кінці XVI століття або на початку XVII, що є згідним з відомістю, знайденою Цинкаловським в старих церковних книгах.

* * *

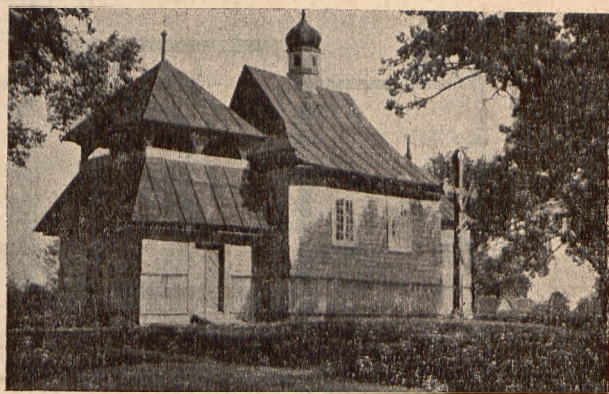
Церква в Машові, як майже всі церкви на Волині, є трьохзрубною, зложеною з поземих брусів „на зруб” в пляні у вигляді трьох квадратів, уставлених вздовж одної осі в напрямку зі сходу на захід; в західньому зрубі міститься „бабинець”, в середньому, який є трохи більший і вищий від двох позосталих,—церква вистива, а в східньому, який має зрізані два зовнішні кути у вигляді шостикутної абсиди,—міститься частина вітарна. Внутрі цер-

¹⁾ Цинкаловський Ол. Волинські дерев'яні церкви (XVII—XVIII ст.) „Життя і знання”, 1935 р. ч. 4 Львів, і окремо с. 7.

²⁾ В осени біжучого року настоятель машівської церкви поінформував мене, що при церкві жадних старих книжок не заховалося, так що на підставі яких книжок можна казати про існування церкви св. Варвари в першій половині XVII віку,—мне не відомо.

³⁾ „Володимирщина”. В-во „Українська Культура”, Львів, 1932. Цинкаловський Ор. cit., стор. 6.

Церква на честь
св. Варвари
в с. Машові, Люб. п.

З південної сторони.

Зі східної сторони.

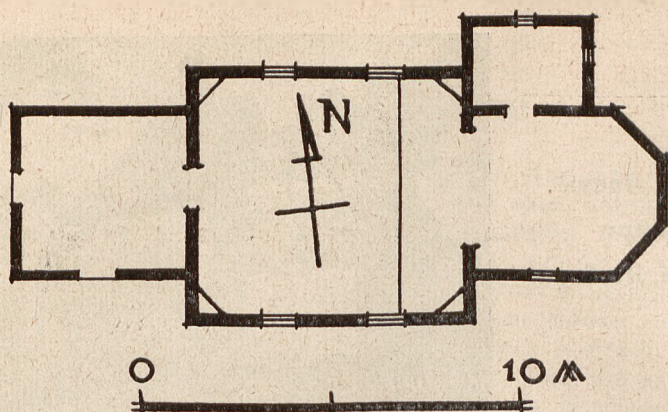
ква має в середньому зрубі зашальовані дошками всі кути, через що отримуємо в середині плян зрубу не у вигляді квадрату, тільки восьмикутника, який має чотири стінки довші й чотири коротші. З північної сторони східного зрубу є добудоване маленьке приміщення — „ризниця“.

Над західним зрубом, над „бабинцем“ є уміщена дзвіниця, яка ріжнить цю церкву від інших церков на Волині, при яких дзвінички, назагал, стоять осібно, недалеко від церкви. Так само, над західним зрубом, уставлена є дзвіничка в згаданій вже Воскресенській церкві в Суходолах, що робить її дуже подібною до машівської церкви. Ріжниця є тільки в даховому прикритті. Церква в Суходолах має над кожним зрубом чотирьохспадові пірамідальні дахи,

в церкві ж в Машові є чотирьохспадозий дашок тільки над західним зрубом, то значить над дзвіничкою, позосталі два зруби є прикриті дахами двохспадовими. Ця ріжниця вигляду церковних дахів привела де-кого до думки, що машівська церква колись була також прикрита пірамідальними дахами, тільки в половині XIX століття дахи над середнім і східним зрубами допроваджено до теперішнього вигляду¹⁾. Мені здається, що немає підстав до такого внеску. Дахи у вигляді піраміди з сигнатуркою на кінці, які є переходовим типом від двохспадового даху до бані²⁾, зустрі-

¹⁾ Ол. Цинкаловський. *Op. cit.*, стор. 7.

²⁾ Волковъ Э. Старинныя деревянныя церкви на Волинн. „Матеріали по етнографіи Россіи“, т. I. Петербург 19 0.

Плян церкви в с. Машові.

чаються на Волині досить часто, однак і церкви, прикриті двохспадовими дахами над кожним зрубом, не є явищем рідким, особливо на північно-західній Волині, а на Любомльщині є дуже розповсюджені, можна сказати — для неї характеристичні⁶⁾. Через те нічого дивного, що і церква св. Варвари в Машові має два зруби, прикриті двохспадовими дахами. Зруб західний, який в усіх любомльських церквах буває прикритий також двохспадовими дахами, в нашому випадку є дзвіничкою, яка, яко будівля центральна, мусить бути прикрита дахом, що цього центрального характеру дзвінички не порушує, а таким є дах пірамідальний. Але з цього зовсім не виникає, що колись всі три зруби мусіли бути накриті такими ж чотирьохспадовими пірамідальними дахами.

Без сумніву, колись машівська церква, як всі деревляні церкви на Волині, була покрита гонтою, і тільки пізніше замінено гонту бляхою, правдоподібно замінено багато старих, згнилих вже частин дахового вязання — новими, однак і думаю, що цілий характер даху зостався незмінений від початку будови.

Тепер церква в досить поганому стані. Всі бальки й бруси в стінах є спорохнілі і, по мимо зміцнення їх стовбами, ледве тримаються.

В 1933 році⁷⁾ перепроваджено ремонт церкви й перепроваджено його досить невдало; звернено передовсім увагу на зовнішню сторону церкви: ошальовано стіни дошками, і тут то, на превеликий жаль, поповнено велику помилку: прибито шалівку не прямовісно, як це є на всіх деревляних церквах на Волині, тільки — поземо, лише від низу до високости метра прибито дошки прямовісно, закінчуючи їх гзимсом, що зовсім не відповідає старій церкві і в значному ступені псує її архаїчний характер. Однак і церква, хоч досить припадково⁸⁾, в загальних фор-

⁶⁾ Маслов Л. Деревляні церкви на Волині. „Українська Нива” 1936 р. ч. 1.

Masłow L. O drewnianych cerkwiach na Lubomelszczyźnie „Biuletyn Regionu Lubomelskiego”, 1935, Nr. 11.

⁷⁾ Відомість від настоятеля машовської церкви.

⁸⁾ Оповідав мені один майстер, який мав виконати ремонт машівської церкви,

мах зостала незміненою і таким чином на кілька літ урятованою від знищення дощами, вітрами, бурями і, як не дивно, — людьми... аж до слідуючого ремонту, бо, на жаль, у нас ще багато часу пройде, поки свідомість величезної вартости мистецтва наших прадідів виросте до такого ступня, що ремонт пам'ятника старовини буде не його знищенням, тільки підтриманням його існування, захованням для дальших поколінь.

ОСТАП БУЖАНИН

Блудний шлях.

Різдвяне оповідання.

I.

Світова війна була вже за нами.

Інші народи вже вилизувалися з ран, а ми ще переживали червону завірюху. Правда, здіймалася вона то тут — то там, то скаженіла то вигасала, але її страшна примара все ще стояла перед очима й не давала спокійно спати.

А проте життя, як ріка після повені, вже зарисовувало свої береги. Люди вже метушилися, відноєляли свої зруйновані гнізда, пригадували собі старі традиції й звички та шукали забуття від щоденних турбот за шматок хліба й відпочинку.

О, як ми вже прагнули цього відпочинку!

Було це на початку 1920 р.

Наближалося Різдво і, як у передвоєнних роках, прискорювало темпо збезсиленого життя, обіцяючи не тільки фізичний відпочинок, але й привабні духові переживання.

Одно захмарювало міським інтелігентам, що жили прннагідною працею, сподівання радісних різдвяних переживань — брак грошей і споживчих продуктів. А яке ж Різдво без куті й всього того, що ми звикли вязати в своїй уяві зо столом у „Свят-Вечір“.

Моя уява малювала мені картину мого різдвяного стола дуже темними фарбами. Не могло бути потіхою для мене те, що так само малювала вона його й моїм знайомим, таким самим підстаркуватим паробкам, як і я. Виявилось, що я покладав деякі надії на моїх знайомих, а вони на мене.

Коли ж нарешті вияснилося, що ми всі будемо сидіти в „Свят-вечір“ не тільки без оселедця, але й без хліба, Різдво, повіяло на нас сумом і жахом: голодувати в звичайні дні — дурниця, але на Різдво? — о, це справжня мука!

Мої колеги таксамо, як і я, відчували неминучість цієї пекельної різдвяної муки, таксамо заздалегідь мучилися самою думкою про неї, але мовчали. Я теж мовчав. Мовчав для того, щоб не розятрювати ран душі. Перестали ми навіть один одного

що мав він замір переробити дзвіницю і весь дах. Його проект був заапробований парафіянами, і лише розійшлись в ціні. Таким чином цей цікавий взір старої церковної архітектури не був зовсім zdeформований. У нас ще, на жаль, найліпшим консерватором є брак грошей.

питатися, що хто думає робити в свята. Перестали навіть зустрічатися, щоб не було приводу до сумної балачки.

II.

Настав „канун“ Різдва.

Сніг, вітер, холодно. Самому годі всидіти в хаті. Хочеться втікти до людей, на край сніга. Аби лише звільнитися від мук самотності й думок про голодні свята.

На доповнення чаші моїх хвилювань хтось шепнув мені, що наближаються большевики. Зрештою я зараз же переконав себе, що може це був би одинокий вихід із сумного положення: загарчали б кулемети, забухали б гармати й притупилася б нестерпно-нудна самотність, а може і забулося б голодне свято.

— Зрештою,— махнув я рукою,— хай буде, що буде! Піду до церкви, а потім спатиму цілі свята й забуду про все на світі.

Я був певен, що власне так і буде, і перестав думати про свята, цілковито пустився по хвилях життя на ласку долі.

Раптом біля години дванадцятої дня прибігає до мене бувший вічний студент, потім старшина, а тепер продавець по домах усяких потрібних і непотрібних людям річей, Василь Корч-Корченко.

— Знайшов!— вигукує радісно й падає на стілець—фу, фу, фу. Аж віддих перехопило!

— Що знайшов?— здивувався я.

— Вихід знайшов... фу!... задихався...

— Який вихід?— перепитуюся, звідки, куди, з чого?

Махнув рукою, мовляв, дай відсапатися. Чекаю тепреливо. Нарешті почав дихати рівніше:

— Отже знайшов вихід. Будемо мати „Свят-речір“ як слід. Найшся на цілий тиждень. Готуйся. Убрання не продавшматяреві? То добре. Перед вечором їдемо: я, ти й Коля Кострубатий.

Все ще ставлюся з недовір'ям до його слів. Може жартує. А може просто щось перемішалося в його голові. Куди ми можемо їхати? Щоб їхати на свято, то, по-перше, треба мати до кого їхати, по-друге, мати чим їхати й по-третє—мати за що їхати.

— Не дури мені голови,— кинув я йому!— мене на таку буйду не набереш. Зрештою, я не маю найменшого настрою до жартів.

Корч-Корченко придивився до мене, як психіатор до свого пацієнта, і легковажно сказав:

— Бачу, що з тебе поганий психолог, а ще гірший—філософ. Та ж на всій моїй істоті написано: „Їдемо“, а ти нічого не бачиш і не вмієш скепсувати, що Корч-Корченко ставиться до життя занадто поважно, щоб робити такі шопки.

Виходило, що справді кудись їдемо.

— То кажи ясно,— з докором кидаю. — А то: знайшов... вихід... Отже куди, коли й пощо їдемо?

— Відповідаю по точках,— відзивається Корч-Корченко,— їдемо до мого приятеля-священника на село, всього 15 кілометрів; їдемо біля третьої години й їдемо: їсти,... розумієш, їсти! Ма-

тушка чудово варить і пече. Отже, готуйся. Коні будуть за годину—пришле, я вже все полагодив.

Бачу, що справа поставлена солідно, і приступаю до голення та всяких інших церемоній.

III.

Коли коні підїхали до дому, в якому я мешкав, я побачив на саянж, крім Корч-Корченка й Кострубатого, ще й Пенюка, якого я дуже не долюблював за те, що він вічно грав ролю ліберала, вільнодумця, навіть атеїста. Був він у всіх арміях на сході й закінчив свою військову кар'єру, як казали, тим, що втік з фронту й обернувся в сірого вовка-цивіля. Назвали Пенюка сірим вовком тому, що він вічно бігав, шукаючи собі якоїсь поживи. Сам же він про себе завжди з якоюсь театральною позою говорив:

— Я нігіліст... хто бачив у житті стільки, скільки я, мусить бути нігілістом...

Присутність Пенюка попсувала мені настрої. Я зїдав очима Корч-Корченка, лаючи його поглядами, що він везе на „Свят-вечір” до священника такого, можна сказати, безбожника. Корч-Корченко знизуванням плечей давав мені до розуміння, що він не винен, що той сам накинувся, бо таксамо хоче „істи”...

Трудно, треба було їхати.

Та ще не рушили з місця, як почало мести снігом з такою силою, що мало не зривало нам шапок. Побачивши, що насовується заметіль, священничий парубок, 18-літній хлопець, вдарив батоном по конях, і сані загойдали нас на нерівній дорозі, як корабель пасажирів на морських хвилях.

Жартівник Корч-Корченко був у той саме час і людиною побожною: встиг парехреститися й сказати:

— Боже, благослови!

Я зауважив, що Кострубатий спустив очі, мабуть, теж у душі зідхнув до Бога, а Пенюк глузливо посміхнувся:

— Вас, бачу, революція нічого не навчила.

Ми всі, неначе б змовилися, відповіли йому мовчанкою.

А тим часом телеграфічні стовбури вже зловіще гуділи, оголені дерева розпачливо металися й стогнали, хуртовина танцювала пекольний танок щораз страшніше. Мабуть, кожному з нас прийшла в голову думка, якби не заблудитися й не замерзнути. Адже ж ми всі не раз читали про такі випадки.

Хлопець звернув з шоси на польову дорогу.

— А ти не зблудиш?— гукнув я йому.— Знаєш дорогу?

— Знаю!— відозвався.

Такого рясного снігу, як тоді, я більше ніколи не бачив у своєму житті. Здавалося, що він падав не поодинокими сніжинками, а густою масою, безмежною лавиною. Властиво не падав, а кидало ним у різні сторони, але найчастіше просто нам у вічі. Ми мусіли добре ховати голову в ковміри й плющити очі, бо годі було дивитися на світ, що обернувся в страшний, смертельний хаос.

— І якого біса ви взяли мене!— пробурмотів Пенюк.

Корч-Корченко скипів:

— Ніхто вас не силував. Та й тепер можете вертатися до-
дому.

А хуртовина скаженіла. Дорогу вже замело. Горбки зрівня-
лися з заглибинами. В вухах лящав сатанський рев, регіт, свист...

— Господи!—вигукнув Корч-Корченко,— хоч би не заблуди-
тися...

Пенюк засміявся:

— Моліться, моліться, праведники, то Бог нас урятує.

— Замовчіть!—гукнув Корч-Корченко,— бо з саней скину.

Раптом коні стали.

—Заблудили!—проговорив хлопець напів із плачем.

—Не помогла молитва,—таксамо глузливо відозвався Пенюк.

Ми всі так загукали на його, що врешті він замовчав. Але
що робити? Стояти на місці не можна, бо до ранку замете нас з
головою. А їхати без путі—коні втомляться й стануть,—теж заме-
те. Згадав я, що треба прислухатися, чи де не гавкають пси.
Прислуховуюсь, але, крім скаженого виття хуртовини, нічого не
чую. Згадав ще про дим: нюхаю повітря, чи не потягне звідкіля
димом із хат,—дарма. Пригадую собі ще один рятунок: віддатися
інстинктові тварини.

—Хлопче!—кажу,—іншої ради нема,—пускай коней самих, во-
ни нас виведуть на дорогу.

Рушили з місця. Проїхали біля старої низької—польової
сосни. Запам'ятав її. Мовчимо. Всі усвідумлюємо собі, що наш
рятунок уже від нас не залежить. Дивне це почуття—почуття
свого повного безсилля. Ми стали у власних своїх очах такими
маленькими й безрадними, що аж дивно було нам самим. Та ж
ще перед годиною нам здавалося, що ми пани свого життя, во-
лодарі світу. Сиджу проти Пенюка. Удається мені доглянути, що
він найбільше перелякався. На диво для самого себе, починаю в
таку грізну хвилину філософувати:

— Він мусить найбільше лякатися, бо ми можемо ще надіятися
на Божу поміч, а він—ні на що, він—атеїст...

Коні посовувалися повільним кроком усе вперед і вперед.
Ми, одягнені дуже легко, почали дзвонити зубами. Думки немов
замерзли в голові. Час тягнувся, як вічність. А пекло довкола
не вгавало.

Глянув я вбік,—моя сосна біля нас.

—Ми приїхали на те саме місце!—оголосив я.

Мої супутники заніміли від жаху.

—Господи! таж ми загинемо,—вигукнув Корч-Корченко. — Я
вже замерзаю.

—Щасливі ви,—відозвався Пенюк,—ви бодай можете молитися.

—Будете молитися й ви, як смерть загляне вам у вічі,—різ-
ко кинув йому Корч-Корченко.—А ми віримо, що Бог нам помо-
же, і ми виїдемо на дорогу.

—Панове!—крикиув я.—Дзвін. Десь дзвонять у церкві. Чуєте?

Всі прислухалися. Чи засугестіюнував я їх, чи справді їм по-
чувся дзвін, не знаю, але всі відповіли мені, що теж чують.

— Котра година? спитався я, щоб зорієнтуватися, як далеко ми могли заїхати за цей час.

— Восьма,— сказав Корч-Корченко, блиснувши ліхтаркою. — Блукаємо вже чотири годин. І все через оцього безбожника.

Ми рушили в тому напрямі, звідки почули дзвін. Хуртовина скаженіла з тою самою силою й люттю. Коні ледве тягнули сани, грузнучи в снігу по живіт. Їхали ми довго-довго.

Раптом:

— Я замерзаю,— простогнав Пенюк голосом жаху й розпуки.

Я витягнув зіпід себе килимом, узяв також старий коц, яким прикрили ми собі ноги, і огорнув Пенюка. Зате тепер мене й моїх товаришів почало трясти з подвійною силою, бо ми мали повні сани снігу; сніг таяв і заливав нам ноги.

Всі мовчали, але я був глибоко переконаний, що всі мовчки молилися, просячи в Бога рятунку.

— Дорога!— весело оголосив хлопець, що один із нас усіх весь час не тратив рівноваги духа.

IV.

В десятій годині, після шости годин блукання й страху, ми були в домі священика й сиділи за різдвяним власне таким столом, який завжди жив у моїй уяві. Священик, слухаючи наших оповідань, весь час мовчав і лише після того, як ми огрілися й підкріпилися, сказав нам:

— Дякуйте Богові, що зблудили, бо невідомо, чи сиділи б тут?

Ми здивовано глянули на о. Павла.

— Як би не зблудили й їхали весь час дорогою, то, можливо, не були б живими...

Тепер лише я зауважив, що й о. Павло, і матушка не дуже веселі, навіть перелякані, немов би чекали якогось нещастя.

— Поясніть нам, — почав я, — пан-отче, в чому річ?

Священик оповів дуже коротенько. В той час, як ми блукали, по полях десь дуже далеко від нашого шляху, власне цим шляхом проходив кінний большевицький відділ, що, можливо, теж зблудив і зайшов так далеко від своїх. Почуваючи себе в небезпеці, не церемонився з тими, кого зустрічав на своєму шляху. Одного молодого селянина, бувшого козака, що повертався з міста, вбили, а другого підстрелили, але він встиг втікти.

Мороз пройшов нам по шкірі: таж трое з нас бувші вояки та й мали ми при собі різні документи!

— А дзвону ви не могли чути — додав о. Павло, — бо в той час у нашій церкві не дзвонили, а поблизу іншої церкви нема. Ми глянули на Пенюка.

Він, виглядаючи тепер дуже маленьким і приголомшеним, почервонів і промимрив:

— Справді, просто чудо...

— То повторіть „Отче Наш“...— зауважив йому Корч-Корченко й звернув на іншу тему

Священик із зацікавленням глянув на нас по черзі, але ми

якби нічого не сталося, продовжували розмову про славу традицію „Свят-вечора”, його поезію, його красу й силу впливу на людську уяву, а особливо—на уяву дітей молоді.

Поволі й ми, і священник із матушкою дійшли до доброго настрою й почували себе дуже щасливими в теплій кімнаті за столом, заставленим різдвяними стравами.

Запалили свічки на ялинці. Діти оживилися й зашебетали. І з наших грудей само собою вирвалося:

„Нова радість стала“...

Пенюк більше не грав перед нами ролі атеїста. Навіть довелося мені бачити його кілька разів у церкві.

В. К.

Віроісповідний та національний склад населення північно-східніх земель Польщі.

10. РІВЕНСЬКИЙ ПОВІТ.

Рівенський повіт займає простір в 2 895 кв. клм. і поділений на 11 гмін (1 мійську і 10 сільських).

В 1921 році населення повіту (разом з містом Рівним) пинисило 203,823 чол., а в 1931 році—252,787 ч.; значить за 10 літ збільшилось на 48,964 ч., себто на 24,3%, а повинно було збільшитись, беручи під увагу натуральний приріст (для Рівенського повіту він виносить 21,9%),—на 44,637 чол. Значить в повіті була „надвижка“ в 4,327 чол. (+2,4% населення з 1921 р.), при чому місто Рівне дало 3,454 чол. „надвижки”, а села 2,863; натомість м. Корець мало „недохват” в 1,990 чол.

Віроісповідний склад населення повіту уявляє таблиця на сторінці 47.

З повищої таблиці видно, що *православних* в 1921 році було в повіті 139,169 чол. і становили вони 68,3% (а в селах навіть 79,3%), в м. Рівнім було 5,130 православних (16,8% населення цього міста).

На день 9.XII. 1931 р. число їх збільшилось на 27,300 чол. (19,6% православних з 1921 р.) і було 166,469 ч., а становили вони 65,9%; в м. Рівнім число православних збільшилось на 1,600 чол. і було їх 6,733 ч. Натуральний приріст за 10 літ повинен би дати 30,478 чол. православних; значить констатуємо „недохват” в 3,178 ч. (—2,3% православних з 1921 р.) Коли візьмем під увагу, що м. Рівне дало „надвижку” в 480 православних, то побачим, що повіт без м. Рівного мав „недохват” в 2,698 православних, а навіть більший, бо прибуло певне число біженців. З рубрики „інші” в таблиці А бачимо, що „надвижка” інших визнань виносить в повіті 3,309 ч., — одже сміливо можемо твердити, що православні за 10 літ втратили понад 3,000 своїх adeptів на річ сектантів і

А. Віроповідний склад населення повіту.

Період	Загальне число	В 0,0/0 насел. повіту	Право- славних	В 0,0/0 насел. повіту	Римо- католиків	В 0,0/0 насел. повіту	Юдеїв	З 0,0/0 насел. повіту	Інші	В 0,0/0 населення повіту
Період 1921 р.	Р а з о м	203,823	100,0	139,169	68,3	20,185	9,9	31,207	18,3	3,5
	Рівне	30,482	"	5,139	16,8	3,408	11,2	21,702	71,2	0,8
	Корець Села	4,946 168,395	" "	570 133,469	11,6 79,3	470 16,307	9,5 9,7	3,888 11,617	78,6 6,9	0,3 4,1
Період 1931 р.	Р а з о м	252,787	100,0	166,469	65,9	36,444	14,4	37,713	14,9	4,8
	Рівне	40,612	"	6,733	16,6	16,418	25,6	22,737	56,0	1,8
	Корець Села	4,039 208,146	" "	323 159,413	8,0 76,6	318 25,708	7,9 12,3	3,373 11,603	83,5 5,6	0,6 5,5
Загальний пріпис	Р а з о м	48,964	24,3	27,300	19,6	16,259	80,5	506	1,4	67,4
	Рівне	10,130	33,2	1,603	31,2	7,010	205,7	1,035	4,8	199,2
	Корець Села	—907 39,741	—18,3 23,6	—247 25,944	—43,3 19,4	—152 9,401	—32,3 57,6	—515 —14	—13,2 —0,1	38,9 63,0
Патрархальний пріпис	Р а з о м	44,637	21,9	30,478	21,9	4,421	21,9	8,148	21,9	21,9
	Рівне	6,676	"	1,123	"	746	"	4,753	53	"
	Корець Села	1,083 36,878	" "	125 29,230	" "	103 3,572	" "	851 2,544	4 1,533	" "
Еміграція +	Р а з о м	+4,327	+2,4	—3,178	—2,3	+11,838	+58,6	—7,642	—20,5	+45,5
	Рівне	+3,454	+11,3	+480	+9,3	+6,264	+183,8	—3,718	+429	+177,3
	Корець Села	—1,990 +2,863	—40,2 +1,7	—372 —3,286	—65,2 —2,5	—255 +5,829	—54,2 +35,7	—1,366 —2,558	+3 +2,877	+17,0 +41,1

¹⁾ евр. 7,112; ²⁾ евр. 7,752.

уніятів.

Римо-католиків в 1921 році було 20,185 ч. і становили вони 9,9% всього населення повіту; в м. Рівнім було їх 3,408 чол. (11,2% населення цього міста).

На день 9.XII. 1931 року число їх збільшилось в повіті на 16,259 ч. (80,5% р.-кат. з 1921 р.) і було вже 36,444 ч., а становили вони 14,4% населення; в самому місті Рівнім число р.-кат. збільшилось на 7,010 ч. (205,7% р.-кат. з 1921 р.) і було вже 10,418 чол. Натуральний приріст для рівенщини за 10 літ виносив 21,9% і повинен був дати 4,421 р.-кат.; значить констатуємо „надвижку“ в 11,838 ч. (+58,6% р.-кат. 1921 р.). Особливо велику „надвижку“ р.-кат. дало м. Рівне, бо аж +6,264 ч. (+183,8%); об'яснюється це тим, що до м. Рівного, як до одного з важких адміністративних центрів Волині, прибуло багато урядовців—католиків з родинами; значну „надвижку“ р.-кат. в селах (коло 6.000 чол.) становлять осадники і кольонисти з родинами.

Юдеїв в 1921 році було 37,207 ч. і становили вони 18,3% всього населення; в м. Рівнім було їх 21,702 ч. (71,2%), а в селах щойно 11,617 ч. (6,9%).

На день 9.XII. 1931 р. число їх збільшилось тільки на 506 ч. (1,4% юдеїв з 1921 р.) і становили вони 14,9%; в самому ж м. Рівнім число юдеїв збільшилось на 1,035 ч. (4,8% юдеїв цього міста), в м. Корці—зменшилось на 515 ч., а в селах зменшилось на 14 ч. Натуральний приріст повинен був дати в повіті 8,148 юдеїв, в м. Рівнім—4,753, а в Корці—851 ч. Значить констатуємо великий „недохват“ юдеїв: в повіті—7642 ч. (—20,5% юдеїв з 1921 р.), в Рівнім—3,718 ч., в м. Корці—1,366, а селах—2,558. Отже бачимо, що з цього повіту юдеї кудись емігрують і то в значному числі.

„Інших“ в 1921 році було 7,262 ч. (3,5%), а в тому числі 7,112 євангеликів.

На день 9.XII. 1931 р. число „інших“ збільшилось на 4,899 ч. (67,4% „інших“ з 1921 р.) і було їх 12,161 ч., а в тому євангеликів 7,752 ч. Натуральний приріст повинен би дати 1,590 „інших“, значить маємо „надвижку“ їх в 3,309 ч. (+45,5% „інших“ з 1921 р.). „Надвижка“ ця складається виключно з сектантів і уніятів східного обряду, що відійшли від православ'я.

На підставі уваги, зазначеної в п. 6 пояснень до цієї праці (див. ч. 16 „Церква і Нарід, 1936, стор. 474) ствердимо, що на день 1 січня 1936 року в Рівненському повіті було: православних—176,740 ч., римо-католиків—38,340, юдеїв—39,130, євангеликів—7,950 і „інших“ (сектантів, уніятів)—4,680.

Таблиця на стор. 49 уявляє національний склад повіту.

З теї таблиці видно, що *Українці* (русини), згідно з даними перепису 1921 р., становили 64,9% всього населення повіту (а в селах 76,3%) і було їх 132,358 ч., при чому в м. Рівнім 3,308 чол. (10,9%).

На день 9.XII. 1931 р. число Українців збільшилось в повіті на 28,013 чол. (21,2% „русинів“ з 1921 р.) і було їх 160,371 чол., при чому в містах Рівнім і Корці число їх зменшилось: в першому на 121 чол., а в другому на 292 чол.; в селах же

Б. Національний склад населення повіту.

Перелік 1921 р.	Загальне число	в $\frac{0}{100}$ насел. повіту	Русини—україн. мова	в $\frac{0}{100}$ насел. повіту	Поляки—польська м.	в $\frac{0}{100}$ насел. повіту	Жиди—жидів. мова	в $\frac{0}{100}$ насел. повіту	Інші	в $\frac{0}{100}$ населення повіту
Р а з о м	203,823	100,0	132,358	64,9	22,827	11,2	36,429	17,9	12,209 ¹⁾	6,0
Рівне	30,482	"	3,308	10,9	3,948	13,0	21,254	69,7	1,972 ²⁾	6,4
Корець	4,946	"	521	10,5	481	9,7	3,887	78,6	51 ³⁾	1,2
Села	168,395	"	128,529	76,3	18,398	10,9	11,288	6,7	10,080	6,1
Р а з о м	252,787	100,0	160,371	63,4	36,990	14,6	37,484	14,8	17,942	7,2
Рівне	40,612	"	3,187	7,9	11,173	27,5	22,557	55,5	3,695 ¹⁾	9,1
Корець	4,039	"	229	5,7	360	8,9	3,357	83,1	93 ⁶⁾	2,3
Села	208,136	"	156,955	75,4	25,457	12,2	11,570	5,6	14,154 ³⁾	6,8
Загальний приріст		в $\frac{0}{100}$ насел. повіту	Русин 1921 р.	в $\frac{0}{100}$ насел. повіту	Поляк. 1921 р.	в $\frac{0}{100}$ насел. повіту	Жидів 1921 р.	в $\frac{0}{100}$ насел. повіту	Інших 1921 р.	в $\frac{0}{100}$ насел. повіту
Р а з о м	48,964	24,3	28,013	21,2	14,163	62,0	1,055	2,9	5,733	47,0
Рівне	10,130	33,2	—121	-37,0	7,225	183,0	1,303	6,1	1,723	87,4
Корець	—907	-18,3	-292	-56,0	—121	-25,2	—530	-13,6	36	63,1
Села	39,741	23,6	28,426	22,1	7,059	38,4	282	-2,5	3,974	39,0
Р а з о м	44,637	21,9	28,986	21,9	4,999	21,9	7,978	21,9	2,674	21,9
Рівне	6,676	"	724	"	865	"	4,655	"	432	"
Корець	1,083	"	114	"	105	"	851	"	13	"
Села	36,878	"	28,148	"	4,029	"	2,472	"	2,229	"
Р а з о м	+4,327	+2,4	—973	-0,7	+9,164	+40,1	—6,923	-19,0	+3,059	+25,1
Рівне	+3,454	+11,3	—845	-58,9	+6,360	+161,1	—3,352	-15,8	+1,291	+65,5
Корець	—1,990	-40,2	—406	-77,9	—226	-47,1	—1,381	-35,5	+23	+41,2
Села	+2,863	+1,7	+278	+0,2	+3,030	+6,5	—2,190	-19,4	+1,745	+17,1

1) Німців 4,303;

2) Росіян 1505, Н. 97;

3) Р. 32; Н. 14;

4) Р. 2,792; Чехів 440;

5) Н. 18;

6) Н. 7113, Ч. 5,377.

збільшилось на 28,426 ч. Натуральний приріст за 10 літ повинен би дати 28,986 ч. Українців (для м. Рівна 724); значить стверджуємо „недохват“ Українців в повіті в 973 чол. ($-0,7\%$ русинів з 1921 р.), а в місті Рівнім — 855 ($-58,9\%$ русинів того міста в 1921 р.). „Недохват“ цей завдячується виключно містам Рівне і Корець (разом 1,251 чол.), бо села дали „надвижку“ в 278 чол. Коли подивимось в рубрику „інші“, то побачимо, що в м. Рівнім в 1921 р. було Росіян 1505, а в 1931 р. — 2,792, себто на 1,287 більше, а натуральний приріст мусів би дати лише 93 чоловіка; значить понад 1,000 мешканців м. Рівного, які в 1921 р. записались Русинами, в 1931 р. подали себе за Росіян, а тим самим число Українців зменшилось. Об'яснюється це великою експансивною діяльністю Росіян на терені міста Рівного. Поза містами, на терені повіту бачимо „надвижку“ Українців в 278 чол.

Поляків в 1921 р. було в повіті 22,827 чол. і становили вони $11,2\%$ всього населення а в м. Рівнім — 3,948 ч. ($13,0\%$).

На день 9 XII. 1931 р. число поляків збільшилось на 14,163 ч. ($62,0\%$ поляків з 1921 р.) і було їх вже 36,990 ч. В м. Рівнім число їх збільшилось на 7,225 чол. ($183,0\%$ поляків цього міста в 1921 р.). Натуральний приріст за 10 літ повинен би дати 4,999 поляків (для м. Рівного 865); значить констатуємо „надвижку“ Поляків в повіті в 9,164 чол. ($+40,1\%$ Поляків з 1921 р.), з якого то числа на м. Рівне перепадає 6,360 чол. Перший перепис нарахував в повіті 22,827 Поляків; через те, що римо-католиків, згідно з даними того ж перепису, було 20,185 чол.; — мусимо признати, що за Поляків тоді подалось 2,642 чол. інших виномань (переважно православних та юдеїв). По обчисленням другого перепису Поляків було на 550 чол. більше, ніж римо-католиків; значить, що коло 2,100 осіб, які подали себе в 1921 р. за Поляків, в 1931 році признались до іншої національності, в той спосіб Поляків в 1931 році повинно було бути на 2,100 чол. менше, а в дійсности є „надвижка“ їх в 9,164 ч., себто звідкись взялось понад 11,200 поляків. З віроісповідної таблиці ми бачили, що „надвижка“ римо католиків виносила 11,838 чол. і складалась вона з урядовців, осадників і кольоністів. Значить новоприбувші католики-поляки покрили недобір в 2,100 чол. і створили ще „надвижку“ в 9,164 чол.

Жидів в 1921 році було в повіті 36,429 чол. і становили вони $17,9\%$ населення, при чому в м. Рівнім було їх 21,254 чол. ($69,7\%$), а в селах 11,288 ч. ($6,7\%$).

На день 9 XII. 1931 р. число їх збільшилось на 1,055 чол. ($2,9\%$ Жидів з 1921 р.), а в м. Рівнім на 1,303 чол. ($6,1\%$). Тим часом натуральний приріст їх за 10 літ повинен був виносити: для цілого повіту 7,978 чол., а для м. Рівного 4,655 чол. Значить повіт дав „недохват“ в 6,923 чол., а м. Рівне в 3,352 чол. З того слідує, що велика кількість Жидів (як і юдеїв) виємігрувала за цей час кудись.

„Інших“ в 1921 році було в повіті 12,209 чол. ($6,0\%$), а в тому в м. Рівнім 1,972 чол. ($6,4\%$); до категорії „інших“ зараховано тоді було 4,300 ч. Німців (з того в Рівнім 97 чол.).

На день 9.XII. 1931 р. число „інших“ збільшилось на 5,733 ч. і було їх 17,942 ч. (з того Німців 7,113 ч. і Чехів 5,817 чол. В місті Рівнім числилось 3,695 чол. (в тому числі Росіян 2792 і Чехів 440)).

Національний склад Рівенського повіту, на підставі офіційних джерел, на 1 січня 1936 року був такий: Українців—170,260, Поляків 39,620, Жидів—38,890, Німців—7,270, Чехів—6,180 і „інших“ (Росіян, руских і т. д.)—4,620.

Візитаційна подоріж Високопреосвященішого Алексія, Архієпископа Волинського,

в днях 24—27.IX. м. р. по Рівенському повіту.

Владика Архієпископ Волинський, бажаючи на місцях збадати релігійно-моральний стан парафій, відбув візитаційну подоріж в третій раз в цьому році по Рівенському повіті в днях 24—27 вересня.

Село Грушвиця. Перше намічене по маршруту село Грушвиця. До Грушвиці Владика Архієпископ прибув о 3 годині. Не доїздяючи села, Владика зустрінули п.-о. Благочинний, прот. Михаїл Яковлев і вїйт гміни з привітаннями. У прибраних квітами брамах привітали Владика представники від українських і чеських громад. В порядку і з оркестрою вистроєна пожарна сторожа. Тут і учні 7-кл. школи; один з учнів відчитав привітання Владиці Архієпископу, уложене на папері, на котрому гарно намальована гарна парафіяльна церква. Мило було чути з дитячих уст: „Молимо Всевишнього, аби зберігав на довгі літа Вашого Високопреосвященства дорогоцінне здоров'я й сили. А ми, молоде покоління, складаємо Вам свою обітницю—бути правдивими православними християнами—свою дорогоцінну Віру Православну міцно любити й захищати й бути покірними синами Вашого Високопреосвященства, на що смиренно просимо Ваших Архипастирських молитов і Вашого Архипастирського благословення“.

Церковний староста підносить хліб—сіль, а в церкві складає привітання Настоятель парафії п.-о. Ф. Соболевський. Владика Архієпископ звернувся до вірних зі словом, коротенький зміст якого такий: „Там, де нема віри. там люди погибають, там сварки, війни,— а там де будується церкви, де віра процвітає—там панує мир й спокій, лад і порядок; всім хочеться поправити своє життя, але поправити його можна лише вірою. Сумно, що найбільше молодь (в наші часи) захоплюється ворожими Церкві гаслами зі сходу, а тепер і з заходу, але молодь завжди була і є опозиційною певному порядкуві. Їй здається, що коли б вона була у стерня, то ліпше керувала б справами. Не будемо її сварити, а треба полюбити, вона відчує любов і підпорядкується певному порядкуві. Батьки й матері, відносьтесь до молоді з любовію, захистницею буде вам Мати Божа, яка завжди покриває вірних людей своїм омофором. Церква ваша старенька, стіни її обвіяні молитвами предків ваших,— приходьте сюди молитися, і буде вам

добре, Пресвята Богородиця направить життя ваше на шлях, по котрому йшли благочестиві предки ваші“.

Присутнім тут був в. об. Повітового Рівенського Старости п. Де-Берг.

Село Тинне. Поблагословивши людей, відвідавши п.-о. Настоятеля й оглянувши причтові будинки, Владика відїхав до с. Тинного. Темніло. При повороті з соші на шлях до села Тинного, зустріли Владика Архієпископа кіннотчики. Вже з соші видно було багато світла в селі, — то коло церкви сестрички чекають свого улюбленого Архипастиря. Авто окружене кіннотою підїздить до брами. Тут багато людей. Владика Архієпископ висїдає, окружають Його з радістю й проводять до церкви. Коло брами зустрічає хлібом-сіллю церковний староста, який говорить: „Гадаю, що Ви, Владико, будете задоволені від відвідання Ваших духовних дітей в нашій парафії“ Й дійсно дух християнський живе в с. Тинному. Владика Архієпископа зустрічає Настоятель парафії п.-о. М. Дунаєвський, який зазначає, що в парафії нема ані сектантів, ані безбожників. Чудова церква тут. На стінах у вівтарі художньо написано сосновими гілячками: „Іспола еті деспота“. Чисто, чепурно. Владика Архієпископ звернувся до вірних зі словами: „Радуюсь я дуже, що, недивлячись на всі соблазни, які ідуть з міста, (с. Тинне в 3 верстах від м. Рівного) у вас немає ні сект, ні безбожників. Серце моє радується, і бажаю вам, аби Господь сохранив вас, вашу парафію на віки. Виховуйте дітей ваших, передавайте їм відданість віри своєї. На жаль, не всі в теперішні часи звертають увагу на християнське виховання дітей“. — Тут Владика Архієпископ оповів історію виховання Пресвятої Діви Марії, в пам'ять народження якої збудовано й освячено церкву.

Після коротенького відпочинку у п.-о. Настоятеля, Владика відїхав до с. Колоденки.

Село Колоденка. Не вважаючи на пізню пору, багато людей чекало свого Архипастиря коло церкви. На зустріч виїхала кіннота — хлопці в українських убраннях. Представники від парафії зустрічають Владика Архієпископа коло брами коротеньким привітанням. Від брами до церкви Владика проводять братчики, сестрички. Церква старенька, але чепурненька, прибрана. В церкві зустрічає Владика Настоятель п.-о. Герштанський. Служба Божа тут відправляється в мові українській.

Владика Архієпископ навчав вірних про віру й любов, — кажучи: „Хто має віру, той має ціль життя, — віра показує людині, куди йому йти. Хто не має віри, той блудить, хто уважає лише на свої сили й не надіється на поміч Божу, — тому зле буває. Хто має віру, той живе не цим світом, — благами тимчасовими, а думає більш за небесні блага. Коли б християни більш мали духа Св. Апостолів, був би тут рай, а не пекло, яке є на землі. — Отож власне віра вказує, як треба жити. Треба віру напоювати любовію. „Возлюбіть Господа Бога всім серцем — всією душею...“ „По цьому будуть знати, що ви ученики мої, коли любов

будете мати поміж собою“, — так вчить слово Боже. Коли любов ослабіє, не може й віра існувати, коли не буде віри, і любов ослабне — не буде життя для людей.“

В Колоденці Владика Архієпископ переночував, оглядав причтові будинки й відбув до с. Бабина.

Село Бабин. Погода прекрасна — соняшно, тепло. Чудові краєвиди. Церква в Бабині мурована — в пам'ять св. Іоана Богослова. Потребує ремонту. Коло брами зустріли Владику п.-о. Благочинний прот. Сергій Сілецький і представники від цукрового заводу. Настоятелем є п.-о. А. Лойко, який в привітальній промові намалював парафіяльне життя, при чому підкреслив, що адміністрація загоду з вжди охоче допомагає церкві.

Владика Архієпископ, навчаючи присутніх, сказав: „Неприємну картину намалював ваш о. настоятель, промовляючи до мене. Дійсність підтверджує це. — На жаль, я бачу вас мало. Я знав про недуги парафії вашої й приїхав до вас порадитись. Один лік для вашого парафіяльного життя — це любов. За що чоловік не візьметься натхнений любовію, буде йому добре. Любов — то шлях до згоди, до добра. А прикладом для вас є св. Іван Богослов, який вчить, як треба любити один одного. Євангелія, написана ним, ґрунтується на великій правді, що Бог є любов. Любіть Бога, Св. Церкву й один одного, тоді запанує в вашій парафії лад і порядок.“

Після короткого відпочинку, оглянувши садибу о. Настоятеля, Владика Архієпископ відбув до м. Гощі.

Містечко Гоща. Стоїть при річці Горині. Назва ця, видно, походить від виразу „гостити“, „гощу“. Велично гарно розмаїта церква в пам'ять св. Арх. Михаїла, збудована в 1639 році дідишкою Іриною Соломорецькою, з роду Гойських. На початку XVII віку тут розвивався соціанізм або аріанізм. Аби запобігти помноженню цієї секти, в Гощі була тією дідишкою при церкві св. Арх. Михаїла заснована школа, „щоб еретицькі науки над кафеличеською релігією більше не тріумфували“. Опікуном Гошанської школи був Київський Митрополит Петро Могила. Пізніш (через два роки) маєток Гойських набув київський воєвода Адам Кісіль.

У прибраній брамі зустрічає Владику Архієпископа п.-о. Благочинний, свящ. С. Ковалевський, представники адміністрації, два старшини гарнізону. В церкві привітальними словами зустрічає Владика Архієпископа настоятель церкви п.-о Є. Кривицький, який був возведений в сан протоієрея, що ще більш прикрасило урочистість дня.

Владика Архієпископ, навчаючи вірних, сказав: „Історія церкви зв'язана з історією цього міста й храму. Тут була колись Академія. Предки, які закладали цей храм, розуміли, що вони будували. Дух їх зносився до небес, тому й будували церкву-небо, і самі були хранилищем Духа Святого. Байдужність до цього храму — це було б незрозуміле явище. Не можна удалятися від того високого духа, котрий будував цей храм. Не наближайтеся до

духа світа цього—матеріалістичного. Про високий дух віри свідчить й те, що храм цей збудовано в пам'ять Святого Михаїла, Архистратига сил небесних. Учітеся в Арх. Михаїла підтримувати в собі Дух Божий й не піддавайтеся соблазнам мирським”.

Після молебна, п. о. Настоятель всіх присутніх запросив до себе на обід, де духовенство обмінялось думками й сердечно вітало Владику Архієпископа.

Село Користь. Пізнього вечора Владика Архієпископ прибув до села Користь. Після зустрічі при брамах представниками громади, Владику привітали учні школи, які уложив й відчитали лист-привітання такого змісту: „Мені в уділі припало це велике щастя вітати тут Тебе, Гостю наш достойний; тож вітаючи, усі несе́м Тобі свої гарячі серця. Прийми їх, наш Пастирю, вступаючи в пороги наші скромні. Що ж більш може́м дати Тобі, крім сердець гарячих і квіток, хіба приймеш нашу святую любов до добра й твердість у вірі твоїх малесеньких діток. В кінці, Владико, ще вязанку бажань прийми. За Твої заслуги й тяжкі, тяжкі труди, за те, що укріпляєш люд свій т вірі предків, щоб з ласки Бога, з святих ланів своєї пастирської ниви довго довго збірив як нейбагатіші плоди. Вірні Тобі діти з Користі”.

В церкві теплим словом привітав Владику Настоятель парафії митрофорний протоієрей о. І. Помазанський, який на парафії понад 50 літ. Приємно було чути: „В нашій парафії нема ні сект, ні безбожників, в парафії панує лад і спокій...” Церква велика, гарна, з цікавим різним іконостасом. Солія вище від середньої частини храму на 6 сходок.

Владика Архієпископ звернувся до вірних з такими приблизно словами: „Тішущь, що зобачив я пастиря-патріярха. Найбільше радує мене, що похвалив вас ваш старенький пастир. У вас нема ні сект, ні безбожників: це свідчить, що ви стоїте на правдивому шляху, і буде вам добре, коли віра ваша буде світити на ваші околиці, коли село буде заховуватись в простоті й вірності законам Божим. Будете стояти на цьому,—доки будете любити свою церкву, поважати свого старенького пастиря й шанувати всіх пастирів”. Згадуючи життя св. Димітрія Солунського—патрона церкви, Владика Архієпископ закликав вірних до почитання св. угодників Божих, які вказують дорогу до Царства Божого.

В Користі привітав Владику Архієпископа п. о. Благочинний, прот. С. Сінгалеви́ч, який супроводив Владику до кінця візитації в своїй окрузі. Після короткого відпочинку у старенького п. о. Настоятеля, Владика Архієпископ відбув до м. Корця.

По всіх селах людність, не вважаючи на робочу пору, радо вітала свого Архипастиря; а села приймали святочний вигляд. Гарно скрізь збудовані й прикрашені брами. Відчувається, що мир, любов і нерозлучна згода панує між Архипастирем і вірним українським населенням Волині, і не має сили, щоб цю згоду порвала. Владика Архієпископ радо навчав своїх духовних дітей, як люблячий батько обвіював їх любовію, кликав до вірності вірі своїй,—і з певністю можна сказати, що вірні не зрадять своїй вірі, відданості своєму рідньому Архипастиреві. (Кінець буде).

ОФІЦІЙНИЙ ВІДДІЛ.

Про утримання в належному стані парафіяльних кладовищ.

Волинська Духовна Консисторія. 22 грудня 1936 р. № 20450.
До пп.-оо. Благочинних Волинської Єпархії.

При наказі Духовної Консисторії з дня 16.XI. 1934 року за № 22587, пп.-оо. настоятелям парафій Волин. Єпархії було розіслано для керування й точного виконання брошулку „Найновіші приписи про ховання померлих і ствердження причини смерти“. Між іншим, як виявилось з відомостей, що маються в розпорядженні Єпархіальної Влади, у деяких місцевостях адміністративна влада зауважила, що стан парафіяльних кладовищ не відповідає санітарним вимогам, а тим більше вимогам релігійним, і це стверджує факт невиконання з боку пп.-оо. настоятелів парафій існуючих приписів. За таке недбайливе відношення, що до утримання парафіяльних кладовищ, вся відповідальність покладається на пп.-оо. настоятелів парафій, бо навіть у випадку, колиб парафіяльне кладовище знаходилося на ґрунтах селянських, то і це не звільняє їх від обов'язку опікуватися станом тих кладовищ і утримувати їх у належному, згідно існуючих приписів, стані, а тим більше, що прибутки від кладовищ залишаються в розпорядженні парафії, і що, головним чином, на підставі канонів Православної Церкви, кладовище є освящене місце, і виключно призначене на потребу культу релігійного, а з того погляду повинно знаходитися в управлінні Духовної Влади. З повищих причин у тих місцевостях гміни ухвалили про прийняття таких кладовищ на власність гміни, прийнявши одночасно на себе адміністративний догляд і опіку за ними.

Щоб уникнути надалі таких заходів з боку адміністративної Влади, Духовна Консисторія, на підставі резолюції Високопреосвященішого Алексія, Архієпископа Волинського й Кременецького, з дня 12 листопада б. р., пропонує Вам на найближчому Окружному Зібранні духовенства нагадати пп.-оо. настоятелям парафій дорученої Вам благочинницької округи про їх обов'язок мати догляд за належним утриманням парафіяльних кладовищ і про відповідальність за невиконання існуючих для того приписів (арт. 14 закону з дня 17 березня 1932 року) та наказати їм, щоб 1. Парафіяльні кладовища,— згідно арт. 5 закону від 17 березня 1932 р. про ховання померлих і ствердження причин смерти, а також § 19 розпорядження Міністра Опіки Сполечної з дня 30 XI. 1933 року,—

були огорожені відповідною огорожею або валом з ровом; відповідали санітарним вимогам і утримувались у належному для кладовищ стані й чистоті.— 2. Площа кладовища повинна бути огорожена або обнесена валом з ровом, згідно вказівок зазначених у § 21 розпорядження Міністра Опіки Сполечної з дня 30 листопада 1933 року, себто: огороджа мусить бути не менш як 1,5 метрів висоти, а вал з ровом не менш 1 метра висоти та глибини, при чому вал повинен бути обнесений живорослиним плотом. Вся ж площа кладовища повинна бути засаджена деревами, а могили, дороги та стежки—закладатись згідно вимагання § 32 того ж розпорядження п. Міністра й утримуватись у порядку та чистоті.— 3. Брама на кладовищах завше повинні бути зачиненими на колючку.— 4. На кожному кладовищі треба побудувати до 25 квітня 1937 року „Dom pogrzebowy lub kostnica“, для складання тіл померлих осіб до часу їх поховання; для виконання ритуальних обрядів і для виконання судово-лікарських і санітарно-поліційних оглядин тіл померлих осіб.— Де вищезазначених вимог до цього часу не виконано,— запропонувати пп.-оо. настоятелям таких парафій, під страхом адміністративного укарання, негайно вжити рішучих заходів що до упорядкування парафіяльних кладовищ. Догляд же за виконанням цього покладається на Вас.

Незалежно від цього Духовна Консисторія просить Вас:

1. Прикладені при цьому блянки-відомости про стан парафіяльних кладовищ (чинних і нечинних) у парафіях дорученої Вам округи доручити пп.-оо. настоятелям парафій та запропонувати їм заповнити їх потрібними даними й по виконанні надіслати їх до своїх пп.-оо. благочинних. Термін на виконання цього предоставити їм до 25 січня 1937 року. Одержані таким чином анкетні відомости про стан парафіяльних кладовищ належить пп.-оо. благочинним від всіх парафій доручених їм округ представити до Консисторії на розгляд і належні зарядження.— 2. Для утворення спеціальних засобів на упорядкування кладовищ і належного їх утримання, запропонувати пп.-оо. настоятелям парафій всі прибутки, що одержуються від кладовищ і похорон, відділяти від загальних прибутків в спеціально-окремих прибутку і провадити окреме справоздання; при чому з прибутків тих, аж до особливого розпорядження Духовної Консисторії, в парафіях, де парафіяльні кладовища будуть знаходитись у не належному стані, що буде окремо встановлено Духовною Консисторією, призначити: на користь причта за виконання релігійних обов'язків $\frac{2}{5}$ ч.; на користь церкви $\frac{1}{5}$ і $\frac{2}{5}$ ч. на упорядкування кладовищ. В парафіях, де парафіяльні кладовища будуть знаходитись в належному порядку та взагалі упорядкування не вимагають, що також буде встановлено Духовною Консисторією, на утримання кладовищ прибутки повинні бути призначені: від оплати за місця на кладовищах (в місцевостях, де такі оплати встановлені); прибутки від вінчиків і „розрішительних омлитов“, а також половина чистого прибутку від продажу свічок на похоронах.— 5. Приймаючи під увагу, що в кожному випадку про призначення прибутків з кладовищ і похорон має ухвалювати

Духовна Консисторія на підставі об'єктивного висновку пп.-оо. благочинних, Духовна Консисторія просить Вас при представленні до Консисторії заповнених анкетних відомостей про стан парафіяльних кладовищ, подати про кожне кладовище свій окремий внесок.— 4. Запропонувати пп.-оо. настоятелям парафій раз на завжди заборонити випас хуби на кладовищах і допильнувати, щоб кладовища служили виключно цілям культу релігійного. Крім того, роз'яснити їм, що господарча експлуатація парафіяльного кладовища, яке знаходиться на гмінних ґрунтах, може бути проваджена через пп.-оо. настоятелів парафій в порозумінні з властивою гміною й тільки на користь упорядкування кладовища, а по виконанні такого на будівлю святинь і т. ін.— 5. В місцевостях, де справа адміністрування кладовищем прибрала форму конфлікту поміж гміною й парафією,— духовенство повинно вжити всіх заходів, щоб гміни винесли відповідні ухвали, на підставі яких завідування кладовищем повинно перейти до пп.-оо. настоятелів парафій, без установлення титулу власности ґрунтів кладовищ, але під умовою зобов'язання пп.-оо. настоятелів до упорядкування й обнесення кладовищ відповідною огорожею, а також до збудування каплиць в міру здобуття на ту ціль необхідних коштів з кладовищських доходів.

В справі належного провадження метричних актів.

Волинська Духовна Консисторія. 24 грудня 1936 р. № 2343.А. До Всечесного Духовенства Волинської єпархії.

При списуванні метричних актів і робленні з них відписів допускаються іноді записувачами недокладности, які пізніше наражають оо. настоятелів на непотрібні видатки, зайзу трату часу та інші неприємности. Так, зауважено, що— 1. Настоятель не підписує часом кожного окремо акту, вписаного до книги, а благочинний— книгу не підписану приймає. При перенесенні ж настоятеля на іншу парафію настоятель один здає, другий— приймає метричні книги не підписаними, а такі не підписані книги присилається потім до благочинного й до Консисторії.— 2. Трапляється, що одна і та ж сама особа в метричних актах парафії записується з іменем в неоднаковому написанні (Іоан—Іван—Іан); те ж саме трапляється з прізвищами (Поліщук—Полішук—Полищук—Полешук і т. п.).— 3. При записах дитини, народженої в конкубінаті („живуть на віру”), вписується до акту народження мнимого батька.— 4. Знов буває так, що при записуванні актів вписується до акту не-п-о-т-р-і-б-н-і відомости, а п-о-т-р-і-б-н-и-х нема в книзі, хоч що треба вписати, а чого непотрібно— показують графи друків, на яких пишуться акти; показують друки, на яких видаються настоятелями списки поборових; показують блянкети метричних витягів для списів людности.— 5. Поступають іноді до Консисторії книги, писані

тільки в одній мові: отже ані настоятель, пишучи книгу, ані благочинний, приймаючи її, не стосуються в тих випадках до розпорядження, яким наказано писати метричні книги в двох мовах: польській і українській.— 6. При завірюванні Консистоцією виданих настоятелями метричних відписів доводиться часами констатувати, що видані відписи не є відзеркаленим відписом тексту, занотованого в книзі, але випискою з того тексту з якимись змінами.— 7. Зустрічаються самоправні вліплення до метричних книг не пронумерованих і не прошнурованих аркушів додаткових, коли забракло місця у висланій в парафію з Консистоції метричній книзі.— 8. Нарешті, часто книги метричні за минулий рік представляються до Консистоції лише після кількох нагадувань або наложення грошових кар на настоятелів, що книгу затримують.

Ставлячи повище під увагу Всечесного Духовенства, Консистоція повідомляє:

1. Надалі непідписані метричні книги будуть зараз же повертатись назад для підписів на рахунок тих, хто не підписав, і хто непідписану книгу приняв. При чому, книги за минулий рік до Консистоції мають бути надіслані найпізніше 15 лютого кожного нового року. Коли ж з яких-будь причин того не можна зробити, про причини належить повідомити Консистоцію рапортом.— 2. Особлива має бути звернена увага на писання завжди однаково імен і прізвищ. Тут належить мати на увазі, що: а) при виписях, чи то при списуванні імен і прізвищ, уже записаних до актів,— вони мають бути переписані літера за літерою так, як уже записані в книзі, лише польськими літерами (чи українськими); б) при поновному їх записуванні—імена в тексті українському подаються за Требником українськими літерами, а в польському—за написанням поки що обов'язуючого написання православних імен у виданій Митрополією брошурі „*Imiona Prawosławne w brzmieniu cerkiewno-słowiańskiem i polskiem. Warszawa. Drukarnia Synodalna 1934.*”; в) в тих випадках, коли є можливість акт списувати на підставі попередніх метричних актів тої ж самої особи,— безумовно належить виписувати імена й прізвища на підставі цих актів (не може бути оженений Кондрат Полешук, коли вродився Кодрат Полішук; не можна ховата Garasyma, коли хрищений був Harasim і т. і.).— 3. При видаванні відписів метричних актів ні в якому разі не допускати жадних змін в тексті акту, а відпис мусить передавати оригінал літера за літерою. Навіть коли б була в оригіналі допущена граматична помилка, то і в тому разі слово мусить бути виписане з тою ж помилкою. Звичайно, крім тих випадків, коли уже було урядово зроблено виправлення акту.— 4. При записях нешлюбних дітей виписується тільки мати, і не є обов'язковим робити на акті допис „нешлюбний“, бо коли нема записано законного батька, нешлюбність народженого (ної) сама собою зрозуміла.— 5. При уложенні метричних актів до книги записувати належить відомости, про які питають граfi метричних книг, а також відомости про які запитують уряди, що їх подається при звітах про рух людности й у витягах для евіденції людности.— 6. Коли не вистарчає набутої на рік книги,

належить або затребувати додаткову книгу, або до Консисторії повернути книгу для вшиття потрібної ще кількості аркушів. З вшитими парафією аркушами не прошурованими книги безумовно не будуть Консисторією прийняті.— 7. Метричні книги, нанисані з різними недокладностями та малограмотною невправною рукою, як то трапляється, надіслані до Консисторії, будуть повертатися для поновної переписки. Так само буде поступлене з книгами, які не будуть написані в двох мовах. Всі ж кошти, зв'язані з повновою перепискою книги, понесуть ті, хто книгу недбайливо написав.

Про порядок записування дітей, народжених у відсутности мужа.

Волинська Духовна Консисторія. 26 грудня 1936 р. № 20650. До Всечесного Духовенства Волинської єпархії.

До Духовної Консисторії часто звертаються п.-о. настоятелі парафій з запитанням, як записувати дітей, народжених шлюбною дружиною, муж якої живе роздільно й склав заяву настоятелеві парафії, протестуючи проти запису дитини на його прізвище.

Приймаючи під увагу, що, згідно арт. 1348 уст. Цив. Суд., законність народження дитини, яка народилась при існуванні правного шлюбу, має право заперечувати тільки муж і то в суді, а згідно арт. 119, 125 т. X, ч. 1, настоятелі парафій повинні записувати дітей, народжених у час існування правного шлюбу шлюбними, за винятком тільки тих випадків, коли буде встановлена правним порядком невідома відсутність батька в час зачаття й перед тим, — у додаток до обіжника Консисторії від 7.V. 1935 року, оголошеного в єпархіяльному органі „Церква і Нарід“ ч. 6 1935 року, — Духовна Консисторія розяснює: діти, народжені в часі існування правного шлюбу, записуються до метричних книг шлюбними і у тому випадкові, колиб муж дружини, що породила дитя, жив роздільно з нею на протязі вже кількох літ і подав настоятелеві парафії заяву, в якій заперечував би законність народження дитини.

Подібні заязи заінтересовані особи можуть складати тільки до суду, від компетенції якого й залежить розрішення питання про законність чи незаконність народження дитини.

Нагороди.

Високопреосвященим Алексієм, Архієпископом Волинський і Кременецьким, нагороджено:

14 листопада. **Н а б е д р е н и к о м** — помішника настоятеля парафії в Волковиях, Дубенського повіту, священика Євгенія Паленке.

16 грудня. **Н а б е д р е н и к о м** — настоятеля парафії в Ледухові, Крем. пов., свящ. Віктора Чирського.

9 грудня. Похвальним листом — Брацтво Св.-Покровської церкви в с. Митниці, Горохівського пов., за усердіє до Церкви й пожертвування.

9 грудня. Похвальними листами — церковного старосту церкви в Острожці, Дубенського пов., Івана Кухарчука й парафіянина Онуфрія Камінського, що найбільш потрудилися при ремонті церкви. Представникам від парафіян Филіпові Рудю й Василю Хвилю та членам Будівельного комітету: Антону Камінському, Ничипорові Хвилю й Іванові Репетусі, а також усім збірщикам висловлено архиpastирську подяку, а всім парафіянам, що дали складку на ремонт церкви, преподано Архиpastирське благословення.

9 грудня. Благословеною грамотою — Сестричество Св.-Покровської церкви с. Митниці, Горохівського пов., за усердіє до Церкви Божої й щирі пожертвування.

4 грудня. Преподано Архиpastирське благословення парафіянам Св.-Николаївської церкви м. Степана, Костоп. пов., Євдокії Демидюк, Василю Карповичу, Григорієві Шустіку, Димітрію Киріяку й Феодоту Багнію за їх високорелігійність та за офіри на користь церкви.

Адміністративні переміни.

1 грудня. Настоятеля Башукської парафії, Крем. пов., протоієрея Прокопія Шарака, згідно прохання, з огляду на хворобливий стан здоров'я, почислено заштат, з 1 січня 1937 року.

2 грудня. Свящ. Константина Левитського, згідно прохання, звільнено від призначення на посаду настоятеля до с. Єзерець, Горохівського пов.

2 грудня. Наст. Городинської парафії, Луцького пов., свящ. Тихона Костюка, для користі служби, переміщено з 1 грудня на посаду наст. до с. Єзерець, Горохівського пов.

2 грудня. Студента Богословського Відділу Варшавського Університету Василя Гутовського з 1 грудня призначено на посаду настоятеля до с. Городинь, Луцького пов.

2 грудня. Псаломщика Головинської парафії, Костопільського пов., свящ. Феодота Білецького з 1 грудня призначено на посаду заступника настоятеля Городинської парафії, Луцького пов.

2 грудня. Свящ. Іосифа Васильєва звільнено від призначення на посаду настоятеля Жуковецької парафії, Луцького пов.

2 грудня. Настоятеля Батьківської парафії, Дубенського пов., священика Михаїла Тарнавського, згідно прохання, з 15 грудня переміщено на посаду настоятеля до с. Жуківця, Луцького пов.

2 грудня. Настоятеля Крутнівської парафії, Кременецького пов., священика Николая Петрова, згідно прохання, з 15 грудня переміщено на посаду настоятеля до с. Батькова, Дубенського пов.

2 грудня. Настоятеля Пулганської парафії, Горохівського пов., священника Феодора Кушпету, згідно прохання, з 15 грудня переміщено на посаду настоятеля до с. Крутнева, Кременецького пов.

2 грудня. Студента Богословського Відділу Варшавського Університету Стефана Саланду призначено з 15 грудня на посаду настоятеля до с. Листвина, Дубенського пов.

2 грудня. Вик. пастирські обов'язки в с. Менчицях, Володимирського пов., священника Григорія Корольчука, згідно прохання, з 15 грудня переміщено на посаду помішника настоятеля Мінковецької парафії, Дубенського пов.

3 грудня. Згідно прохань, з 1 січня 1936 року переміщено настоятеля Людвиської парафії, Кременецького пов., священника Євгенія Александровича—на посаду настоятеля до с. Грибової, того ж пов.; настоятеля Чайчинецької парафії, того ж Кременецького пов., священника Андрея Романчука—на посаду настоятеля до с. Людвищ і настоятеля Грибовської парафії священника Андрея Бруховського—на посаду настоятеля до с. Чайчинець.

3 грудня. Свящ. Феофана Прокоповича звільнено від делегування в Св.Троїцьку парафію м. Берестечка, Горохівського пов., і повернуто до місця служби — в с. Спасів, Здолб. пов.

5 грудня. Вик. пастирські обов. в с. Молникові, Волод. пов., свящ. Вісаріона Левіцького, за невиконання розпорядження Єпарх Влади, почислено заштат.

9 грудня. Ієромонаха Феодосія з 15 грудня відкликано від виконання пастирських обов'язків в с. Антонівці, Горох. пов., і определено в склад братії Дубенського монастиря.

Хиротонії.

19 грудня 1936 року ієродиякона Кременецького Богоявленського монастиря Іоасафа рукоположено в ієромонаха.

19 грудня 1936 р. Стефана Саланду рукоположено в диякона й 20 грудня—в пресвітера.

ХРОНІКА.

Святочне прийняття у Владики Волинського Алексія. Його Високопреосвященство Архієпископ Волинський і Кременецький Алексій прийматиме гостей зі святочними привітаннями на перший день Різдва Христового в архієрейських покоях після Служби Божої о 1-ій годині дня.

Урочистість в Зимнинському жіночому монастирі, Волод. п.
22 грудня м. р. Зимнинський жіночий монастир навістили Архипастирі Алексій, Архієпископ Волинський, і Полікарп, Єпископ Луцький, в супроводі члена Вол. Дух. Конс. свящ. Г. Григоровича. Після молебну, відправленого Архієпископом Алексієм, возведено було в сан ігуменії ново-призначену настоятельницю монастиря монахиню Корецького жіночого монастиря Марію (Шенфельд), а на ігуменію Євгенію, яка уступила зі становища настоятельниці монастиря на власне бажання з причини недуги, возложено золотого хреста з оздобами. На честь високих гостей архипастирів влаштовано було

приняття, на котрому було духовенство, представники влади й українського громадянства. Від українського громадянства вітав, підчас прийняття, архипастирів промовою д-р А. Річинський з Володимира. В час тої ж подорожі до Володимира Архієпископ Алексій і Єпископ Полікарп відбули 21.XII. пастирську конференцію з духовенством м. Володимира.

Відновлення засідань Мішаної Передсоборної Комісії.

Мішана Передсоборна Комісія із представників православної Ієрархії й Уряду, яка останні засідання мала в липні мин. р., має відбутися ряд засідань, після підготовки матеріалів, в половині січня б. р. На засідання Комісії має виїхати також до Варшави Його Високопреосвященство Архієпископ Волинський Алексій.

Зміни в управлінні Гродненською єпархією. Єпископ Антоній Камінь-Коширський, вікарій Поліської єпархії, який часово управляв Гродненською єпархією від 15 квітня 1934 р., 5 грудня м. р. подав заяву Його Блаженству про неможливість для нього, з причини недуги, що вимагає довшого лікування, керувати далі Гродненською єпархією. Заява прийнята до відома; тимчасове керування Гродненською єпархією, до призначення Св. Синодом в порозумінні з Державною владою, правлячого єпископа на Гродненську катедру, доручено єп. Саві Люблинському, вікарієві Варшавсько-Холмської єпархії. Єпископ Сава вступив в управління Гродненською єпархією. Єпископ Антоній перебуває в одній із санаторій Варшави, де має відбутися, на пораду лікарів, курс лікування. В звязку з виїздом із Варшави єп. Сави, до Варшави перед Різдвяними святами (н. ст.) відїхав єпископ Симон Острівський.

Віроісповідні кредити в проекті бюджету Мін. Ісповідань та Освіти на 1937—38 рік. В проекті державного бюджету на 1937—38 рік, який являється зараз предметом занять бюджетної сесії Сейму, Міністерство Ісповідань та Освіти розпоряджує найбільшиму (по Мін. Військових справ) бюджетом в сумі 354 міль. 620,000 зл. З того Міністерство призначило для всіх віроісповідань 22,213,690 (« минулим році 21,982,700»). З того для католиків (греко-католиків не займають окремої рубрики) призначено 19,908,380 зл. (в минулім році 19,845,550) на етатів: 14,167 (в мин. році 14,162) Для протестантів: 354,000 зл. (в мин. році 173,840) на етатів: 618 (в мин. році 573). Для православних: 1,333,620 зл. в мин. році 1,333,600) на 2,920 етатів (те саме в мин. р.). Для мусульманського віроісповідання: 56,950 на 39 етатів (в мин. році те саме). Для віроісповідання мойсеевого: 182,760 на 156 етатів сталих і 173 несталих (в мин. році те саме). До числа етатів для католиків прибуло в новім прелімінарі 5 нових, для протестантів 75, решта віроісповідань без змін. З побільшенням числа етатів на 5 збільшилася теж і бюджетова сума для католиків числом: 62,830 зл., для протестантів збільшилася числом 180,160, то значить бюджет цих останніх зріс більше як на 100%, в порівнянні з минулим роком.

Уніяти змінюють календар. «Український Місіонар», що виходить у Бразилії, повідомляє, що українці-уніяти в Бразилії, за дозволом своєї духовної влади, вводять з днем 1 січня 1937 р. у всіх греко-кат. церквах богослуження на основі календаря Григоріанського, замість дотепер уживаного юліанського, значить: переходять на новий календар. — При цій нагоді пригадаємо, що греко-кат. парохія при церкві св. Варвари у Відні взяла ще перед кількома роками богослуження для своїх вірних на основі обох календарів: григоріанського й юліанського. У практиці це виглядало так, що вірні мали змогу ходити на богослуження тоді, коли мали час і змогу. — У Варшаві в церкві оо. Василіян при вул. Медовій ідуть богослуження на основі календаря григоріанського.

Часопис унії східнього обряду. Уніятська семінарія східнього обряду в Дубні приступила до видання часопису «Друг» Статті часопису друкуються в мовах: польській, латинській, московській, українській і білоруській. Метою часопису є пропаганда на Волині унії східнього обряду. Перше число «Друга» вийшло в 500 примірниках.

Засудження біскупa народoвoгo кoстелa. Луцький Окружний Суд розглянув справу біскупa народoвoгo кoстелa Адама Адамка-Юркевича, oскарже-ного в немoральнiм пoвoдженнi («czupny lubieżny») і oбраз релігії. Щo дo першoгo oскарження, тo Суд оправдав Юркевича, за oбразу ж релігії присудив його на півтo-ра року вязниці.

Чому вірні покидають євангелізм? Під таким наголовком уміщено в „Ділі“ (ч. 235 м. р.), за підписом Фесюка Николи, замітку, в якій читаємо м. інш. слідує: „Хоча наші євангеліки в останніх часах прикидаються на письмі (у „Вірі і Науці“) буцім то великими патріотами, та своєю демагогією можуть звести хіба ще тих, котрі на них досі не мали нагоди пізнати. Та таких вже мало. Для прикладу наведу таке: Недавно подорожував я по Покутті і 13 вересня ц. р. зайшов до села Уторопи та в розмові з одним місцевим євангеліком (Гуменюком) спитав я його, що його спонукало, що він став був євангеліком, а даліше, що сталося, що тепер він не належить до них. На це він мені відповів:—„Говорили, що євангеліцька церква є самостійна (себто від нікого незалежна) та що є без форми; та ми переконалися, що це неправда, бо євангеліцька церква не є самостійна і не є без форм, бо євангеліцькі пастори ходять у тогах. Ми сказали пасторові Журилові (котрий обслуговує нашу громаду), щоб зняв тогу й приходив на зібрання без тоги, та наш пастор дуже обурився й зачав з нами на добре сваритися. Та ще більше було наше здивування, як пастор Журило зачав нам грозити, що якби схотів, то має право всіх нас заарештувати, при чому на доказ вийняв з портфелю письмо (документ) і показав, що є тайний!“— На мене це оповідання про євангеліцького пастора зробило велике враження, бо євангеліцькі пастори прикидаються все великими патріотами і навіть націоналістами. То ж щоб переконатися, чи то правда, я вибрався до Михайла Колодія в Уторопах, в котрого домі та подія мала відбуватися, і Колодій все те potwierдив та сказав, що зараз після тої сварки, хоча була пізня година, вірні в ночі вигнали пастора Журилу з села, не дали ночлігу і пастор таки серед ночі мусів мандрувати з Утороп. Уторопські євангеліки предложили ту справу суперінтендентові Кузіву, але суперінтендент досі тої справи не залагодив, такищо уторопські євангеліки не знають, що є, ставляться до всього з резервою й бояться євангеліцьких пасторів, чи в них всі не мають чогось з тим спільного, як пастор Журило. — Відрадне одно, що хоч євангеліцькі пастори кажуть, що їх вірні—це „капустяні голови“, що і „капустяні голови“ прозріли, пізнали вовків в овечій шкірі й дали належну відправу пасторам. У самних тільки Уторопах 6 осіб покинуло євангеліків у минулім місяці“.

Нова провокація свободи сумління в Світах. 6 січня б. р. в Світах має бути переведений загальний перепис населення: останній перепис був перед 10 роками. Головний Статистичний Відділ в Москві виробив формуляри для заповнення при перепису і в останньому часі несподівано вставив до формулярів питання: „Чи вірить дана особа в Бога і який її стосунок до релігії“. Ці дані „статистичні“ будуть, очевидно, найбільш потрібними для Чека та безвірної комсомольської армії Ярославського. Така гола правда „найдемократичнішою в світі“ Сталинської конституції.

Антисемітизм в Світах. В останньому часі президія ЦК Білоруської Світської Республіки звільнила Ізраїля сина Мойсея Леплевського зі становища народного комісара вн. справ на Білорусі, призначаючи на його місце Юрія Молчанова. В колах закордонних призначення те оцінюють, як прояв тенденції до усування єврейського елемента з російського апарату безпеченства. Треба додати, що усунення Ягоди зі становища комісара вн. справ СРСР і заступлення його росіянином Єжовим було тлумачено в тім самім дусі.

Французький письменник Андре Жид і большевики. Велику несподіванку справив большевикам відомий франц. письменник Андре Жид. Большевики звикли до того, щоб так затуманити гостя з культурного Заходу (вроді франц. письмен. Ромен-Роллана), що він не стямиться від „соціалістичних осягнень працюючи під проводом великого Сталіна“. Але Андре Жид, який поїхав до Світів (на похорон Горького) ніби на прощу до землі обітованої, зміг остільки кинути оком і відчувати совітську „правду“, що по повероті від большевиків видав в осені мин. року книжку „Поворот із Світського Союзу“, в якій яскраво змалював союзника Франції як першорядного фальсифікатора. Книжка та відразу розійшлася в 50,000 примірниках. Жид стверджує, що його промови, які виходили в СРСР, при опублікуванні їх в московській мові, було большевиками перероблено, що „скрізь в СРСР бачив багатих і бідних, упривілюваних і упосліджених“ і що „різниця між багатими й бідними все росте“, що „бачив колхозні багаті й такі, що ледве дихають“, „що безпритульних дітей

може менше в Москві, але пощо казати, що їх нема, коли їх стільки є в Севастополі, Одесі, що „коли дивувався: як мало совітська інтелігенція цікавиться Заходом, чув у відповідь зі страхом в очах, що для них вистарчить офіційної московської „Правди“... В одному із музеїв бачив над фігурою Христа напис: „особа легендарна, котра ніколи не жила“. Так констатує Андре Жид фальш більшовиків на кожному кроці й робить висновок: „Сумніваюсь, чи сьогодні де-небудь, навіть в гітлеровській Німеччині, є дух менш вільний, а більш уярмлений, стероризований і рабський, як в Росії Совітській“. Розуміється, що більшовенки в московській „Правді“ признали Андре Жиду „ворогом Совітів“. Але культурний світ Франції в йоті книжці, що так несподівано вдарила більшовиків, знайшов цілий арсенал зброї проти совітської пропаганди.

В Каталонії „товариші“ працюють. Каталонський уряд видав розпорядження про відміну Різдвяних свят та встановлення свята „прощання старого року“.

Світовий конгрес безбожників. Дня 9 лютого 1937 р. відбудеться в Москві світовий конгрес безбожників. Очкують коло 1600 делегатів з 46 держав. На днешнім порядку отсі справи: 1. Оснування централі для світової пропаганди проти релігії. 2. Зорганізування спеціального Інтернаціоналу безбожників. 3. Створення в тій цілі міжнародного фонду. 4. Виміна агітаційного досвіду з різних країв. 5. Звіти. Народний комісаріят в Москві вже оповістив свій звіт. В році 1935 замкнув він на території СССР 14 тисяч церков, каплиць і синагог. ГПУ перевело 3687 слідств проти духовників і розстріляло 29. З 1624 православних церков і каплиць у Москві лишилося ще 90, з 5 католицьких 2, з 3 лютеранських 1. Священиків всіх віросповідань було в Москві 11,000, тепер нема і 200. Спеціальна комісія слідить за валенням решти церков.

Яке тепер населення в Св. Землі. З Англії приїхала до Св. Землі королівська комісія. Вона ствердила, що літ тому 14 було в Палестині 752,000 душ, з того 589,000 Арабів і 84,000 Жидів, — тепер є 1,336,000 душ, з того 940,000 Арабів і 370,000 Жидів. Еміграція Жидів з СССР зовсім припинена, Жида з Польщі становлять 40% всіх імігрантів, з Німеччини 16%. З того видно, як дуже змінилася пропорція сил в Св. Землі.

Українські домагання в соймі. Посол Д. Великанович зголосив у соймі внесення на зміну мовного закону, усунення утравізації та введення тільки шкіл з українською викладною мовою. Дальше внесення домагається ввести термін „український“ замість „руський“.

В сенаті виголосив промову сен. О. Луцький. Він домагався покінчити з поділом на Українців і Русинів, ревіндукувати наш стан посідання у шкільництві, припинити колонізацію, дати змогу розвиватися українським організаціям і т. д.

Горохівське староство припинило діяльність місцевої читальні „Прогресу“, останньої на Волині.

Сільсько-господарська енциклопедія. Український Видавничий Інститут підготовляє видання великої енциклопедії, яка обійме цілість сільсько-господарського знання. Редакцію її обняв відомий діяч-агроном д-р інж. Є. Храпливий. Головні відділи її будуть ось-такі: 1) Аграрна політика, споріднені науки й відомости; 2) Хліборобські організації, сільсько-господарська кооперація й сусп. агрономія; 3) Організація сільського господарства; 4) Управа ріллі й рослин; 5) Плекання та живлення тварин; 6) Зоогігієна та ветеринарія; 7) Садівництво й городництво; 8) Лісівництво; 9) Сільсько-господ. будівництво; 10) Сільсько-господ. промисл.; 11) Пасічництво; 12) Риболовство; 13) Шовківництво; 14) С.-г. інженерія; 15) Додатки; 16) Правні приписи господаря. Енциклопедія матиме 2 томи.

Лекція про українську сучасну поезію. В неділю 20.XII.36 відбулася в Крем'янці, в ліцеальній салі ім. Колонтая, публічна лекція проф. зі Львова п. Тадеуша Голендера на тему „Сучасна Українська поезія“. Призначена для польського суспільства та ілюстрована гарними перекладами, зробленими п. прелегентом,

на польську мову зразків з різних українських сучасних поетів,— лекція була пристосована по змісту й формі для слухача-новачка в українській літературі.— Лекція зібрала не повну сотню слухачів, з якої коло половини були учні. Як для Кременця—небагато.

Воевідська санаторія для сухотників. Шпитальна Рада Дуб. пов. ухвалила зреорганізувати фундушовий шпиталь в Радивиліві, пристосовувавши його до вимагань санаторії для сухотників. На таку санаторію шпиталь той цілкомвито надається з огляду на положення в піскуватій і лісистій місцевості, розбудовання добре шпитальних будинків і обладнання найновішими технічно-лікарськими урядженнями. До санаторії мають бути керовані хворі з цілого воевідства. В тій цілі має повстати спеціальний міжкомунальний союз самоврядувань воевідства.

Нова книжка. Марія Кремінярівська. „Оповідання про Надюсю“. Накладом В. Сінчовського. Кременець 1936. Ціна 0,95 зл. Повість сумного дитинства малої дівчинки, в якій батько, ідейний працівник, учитель гімназії, — вмирає на її очах від сухот, що їх набрався, працюючи понад силу. — Написану просто, без найменшої долі претензійності й хорошою українською мовою в специфічно жіночому тоні книжечку — ми назвали б прекрасною, коли б з неї було викинуто кілька рядків зоологізму, що в творі мистецькому взагалі не до річі. Поза тим вважаємо „Оповідання про Надюсю“ рівним таким творам, як „Дитинство“ Л. Толстого, „Дитинство Тьомі“ Гарина, „Шкільні товариші“ Амичиса, „Волинь“ Самчука й т. п. — Дохід з книжки призначається видавцем на користь української гімназії в Кременці. Книга до набуття в книгарнях українських в Кременці та в інших містах Волині й Галичини.

Посмертні згадки.

Казимір Гінтовт-Дзевалтовський. 9 грудня мин. р. помер нагло у Варшаві (на атак серця) Казимір Гінтовт-Дзевалтовський, віце-воевода віленський. Св. п. Гінтовт-Дзевалтовський у рр. 1927—1929 був віце-воеводою Волинським і на тім становищі, будучи взагалі одним з небагатьох знавців української проблеми, прислужився українській справі, позитивно віднесшись до скликання в 1927 році Українського Церковного З'їзду в Луцьку, що становить визначну подію в історії українського церковного руху.

Леон Васілевський. 10.XII. м. р. помер у Варшаві Леон Васілевський, перший міністер закордонних справ у відродженій Польщі. Св. п. Леон Васілевський був глибоким знавцем історії України і найвизначнішим прихильником українського визвольного руху. З тим рухом зазнайомився, ще будучи учнем гімназії в Петербурзі, і через ціле життя був щирим другом українського народу. В своїх часі замолоду був в близьких зв'язках з Іваном Франком й Мих. Павликом, мав і потім, до кінця свого працюючого життя, широкі знайомства в українським громадянстві. Українську проблему, як міжнародну, трактував надзвичайно поважно й залишив по собі визначну памятку в літературі по українському питанню, друкуючи на ці теми статті вже і в російських журналах („Русское Богатство“), та випустивши цілий ряд публікацій в польській мові. У виданні Укр. Наук. Інституту „Спогади“ появились також „Мої українські спомини“ Л. Васілевського. Зі смертю Леона Васілевського зійшла до могили одна з найшляхетніших постатей в історії доброжичливих польсько-українських стосунків.

Генерал Алексій Алмазов. 13 грудня м. р. о 5 год. ранку нагло помер в Луцьку (на удар серця) генерал армії УНР Алексій Алмазов. Покійний походив з Херсонщини, освіту середню pobірав в Тифлісі на Кавказі, військову—в Михайлівській артилерійській школі в Петербурзі. У час визвольної боротьби українського народу, будучи в чині полковника рос. армії, зголосився до диспозиції українського уряду і, як бойовий командир з великим бойовим досвідом, пройшов увесь хресний шлях української визвольної армії аж до кінця її змагань. На еміграції ген. Алмазов кінчає гідротехнічний відділ Української Господарчої Академії в Подєбрадах (Чехія), потім переїздить до Польщі на Волинь, де в характері урядовця працює по комасації та меліорації, уділяючи лишок часу вільного від роз'їздів і на національну роботу по українських громадських установах. Похорон бл. п. генерала Алексія Алма-

зоя відправлено Єпископом П лікарпом в послуженні 20 осіб духовенства, при великому здвизі народу, при представниках польського війська та українських інституцій. В похороні брала участь військова оркестра 24 полку піхоти Надубову труну зложено було багато вінків, між ними—від п. Воеводи Г. Юзевського. Поховано небіжчика—борця за волю українського народу на мійському кладовищі православному в Луцьку, обік могили славних українських летунів.

В. Й. П.,

НАМ ПИШУТЬ.

Торжество Православя в Александрії на Рівенщині.

На свято Введення 4.XII. б. р. в Александрії відбулося урочисте посвячення величного, художньо-обновленого храму. Посвячення виконав п.-о. благоч. 1 окр. прот. А. Ненадкевич. в послуженні 3 священників і диякона. На цю урочистість з великої Александрійської парафії зібралось надзвичайно багато вірних, наряд не міг вміститись у великому храмі. Мимоволі пригадався день, коли парафію навістив у вересні б. р. Волинський Архієпископ Алексій; тоді теж переповнена була не тільки церква, а й цвинтар і дорога. Перед Службою, після водосвяття й освячення храму, виголосив промову п.-о. благоч. про значіння храму для вірних. Після читання св. Євангелії, на тему свята і виховання молоді, сказав науку п.-о. окр. місіон. прот. В. Стефанович. По скінченні С. Б. було відправлено молебень до Цариці неба й землі о покритті парафії й вірних Своім Всечесним Омофором. Гарно співали 2 хори, місцевий під керівництвом псаломщика Б. Буднього, і другий—під диригентством селянина

с. Кустина С. Церковна урочистість закінчилась многоліттям Владиці Митрополитові, Архієпископові Алексієві. Державі й всім людям.

Не можна не звернути уваги на те, що всі православні діти, учні 7-кл. школи в Александрії, були в цей день в храмі на чолі з православним учителем. Видно, що виховання дітей в цій парафії стоїть на доброму шляху.

Не мало потрудились по ремонту церкви причт і ц. староста С. Слюсарчук і весь комітет відбудови, як рівнож і вся парафія. Нехай Господь Бог їх благословить і воздасть по ділам їх.

За скромною трапезою у п.-о. настоятеля, одноголосно була принята пропозиція п.-о. благоч. надіслати привітальну телеграму нашому Владиці Архієпископові з просьбою про благословенство, що і було виконано.

Віriamo, що прадідівська Православна Віра назавше зостанеться в цій парафії, а реформаторство розсіється, як розсілись і інші секти, що досаджували цій парафії після війни, „бо і врата адова не одоліють Церква“.

Учасник.

Адреса Редакції:

m. Krzemieniec, Wołyński Konsystorz Duchowny
Redakcja dwutygodnika „Cerkwa i Narid”.

ПЕРЕДПЛАТА: річна 8 зл., піврічна 4 зл., квартальна 2 зл., місячна 80 гр. Окреме число—40 гр.

ОГОЛОШЕННЯ: ціла сторінка—25 зл., $\frac{1}{2}$ стор.—15 зл., $\frac{1}{4}$ стор.—8 зл., $\frac{1}{8}$ стор.—5 зл.
Дрібні оголошення по 10 гр. за слово

Гроші надсилати на conto чекове Волинської Духовної Консисторії — П. К. О. № 140.288, або переказами на адресу:
m. Krzemieniec, Wołyński Konsystorz Duchowny.

Видавець — *Волинська Духовна Консисторія.* Відп. редактор — *В. Квасницький.*

Drukarnia W. Cwika w Krzemieńcu.